

Maltstenens tekst

Hvordan dæmonen uddrives

Af Lars Heltoft

The runic inscription on the Malt-stone (probably from the early ninth century) consists of two parts: a memorial formula and an instruction for protecting the monument from demons in the shape of dwarfs threatening to disrupt its peace. The memorial formula has two possible readings, both runologically consistent. One follows the classical pattern praising both the erector **uifrþur** and his deceased father; the other reading praises the erector for having set gold as compensation for his deceased father, thus praising the father's merits as well.

The text contains the words **taifirunar** 'joy-runes', 'teasing runes' and **aiuinrunar** 'everlasting runes', 'safeguarding runes', and these two functions are central to the instruction. The content is a ritual for expelling a dwarf from the monument: what to say: **æi titulitil** 'the deceit did not delude the god', and what to do **utu : tuuut** 'early in the morning, strike with yew, expel him'.

Safeguarding formulas and invocations like those found in the older inscriptions from Blekinge and in contemporary stones address possible human assaults on the memorial. In the Malt inscription, the disturber of the peace is a dwarf, and the most important textual and pragmatic parallel is the Ribe skull, which mentions a dwarf possessing a human being, resulting in physical or mental illness. Dwarfs disturb the peace of both the living and the dead. The language of the inscription contains several old features: free definiteness, an example of -u- retained after a short syllable, the archaic acc. sg. *fǫðr*, the pronominal form *hwar* corresponding to Gothic *hwaz*, retention of the adjective *afarr* and retention of the singular of the word *iir* in the sense of 'god'. Innovations are found as well: the generalised middle form in -s and a differentiation between the negation *æi* and the adverb *ē* 'forever'. No specifically West Norse or East Norse features are found, and the text can be viewed as an example of Common Norse.

1. Indledning 28
2. Translitteration af indskriften 29
3. Tidligere tolkninger 31, 3.1. Karen Thuesens tolkning 32, 3.2. Ottar Grønviks fortolkning 33, 3.3. Kurt Braunnüllers tolkning 37, 3.4. Kees Samplonius' tolkning 40, 3.5. Resume og tolkningsstrategi 41
4. Runologiske forudsætninger: reduktionsprincippet 43
5. Mindeformlen. Analyse af 2 (1-28) og 3 (1-3) 45, 5.1. Navnet **uifrþur** 46, 5.2. Det finite verbal **karþi** 46, 5.3. Syntaksen 49, 5.4. Om slægtningen 49, 5.5. **faubr** som morfologisk arkaisme 51, 5.5.1. Sidegevinst til analysen: formen **bruþr** 52, 5.5.2. Formerne **faubur/foþur** 53, 5.5.3. Kuhns etymologi 54, 5.5.4. Er *-fǫðr* lig med græsk *-πάτωρ -pátōr*? 54, 5.6. Navnet 55, 5.7. Opsamling 56, 5.8. I-omlydens betegnelse 57

6. Udlægning af teksten om dværgen Billing 59, 6.1. Subjektet for *ekr* 59, 6.2. Sekvensen **turraki** 60, 6.3. **tuli** 62, 6.4. Tolkning af **ai** 63, 6.5. Linjen **ai : titultitul** 65
 7. *Tæitirūnqr* og *æiwinrūnqr* og deres funktion. Analyse af 3 (5-14) 67, 7.1. Verbalformen **fals** 67, 7.2. Tolkning af **fals** i tekstens kohærens 70, 7.3. Drilleruner og evighedsruner 70, 7.4. Solen og dværgen 72, 7.5. Dværgen i indskriften på Ribe hjerneskal 73
 8. Tekstens første linje som flertydige drilleruner. Analyse af 1 (1-23) og 4 (11-18) 76, 8.1. Analyse af **hamar isi** 77, 8.2. Analyse af Maltstenen linje 1 79
 9. Ritualer til fordrivelse af dværgen 83, 9.1. Taks som vænetræ 84, 9.2. Verberne *dýja* og *ýta* 86, 9.3. Formlens samlede tolkningsmuligheder 87
 10. Strofisk tekst? 88
 11. Ortografisk standard og sprogbestemmelse: sammenfatning 89
 12. Samlet læsning 91
- Litteratur 94
Bilag 100

1. Indledning¹

Tolkningen af Maltstenens tekst er en af de største runologiske opgaver der foreligger med dansk materiale. Der findes mig bekendt fire større, samlede bud på en tolkning af indskriften, nemlig Karen Thuesens (KT) (1990), Ottar Grønviks (OG) (1992), Kurt Braunnüllers (KB) (1992) og Kees Samplonius' (KS) (1992), og disse artikler er vigtige udgangspunkter. Tekstgrundlaget er Marie Stoklunds bud på translitterationen (1994), med enkelte forbehold. Jeg skal undlade at gengive fundomstændigheder og andre realia omkring stenen, men her blot henvise til Marie Stoklund (1994) og til omtalen heraf i KT's, OG's og KS' tolkningsforslag.

¹ Tak til Michael Lerche Nielsen for konstruktiv kommentar og diskussion af manuskriptets første version, med gode forslag til opdatering af min runologiske horisont. Også tak til en anonym bedømmer for skarp kritik af flere punkter. Artiklen er selvfølgelig fortsat helt på eget ansvar.

2. Translitteration af indskriften

Udgangspunktet er følgende translitteration, der følger Marie Stoklunds med enkelte undtagelser:

- 1 (1-23) **h u a r i s i : a l i s t i a s a : h u a r i s [.]**
 1 5 10 15 20
- 2 (1-28) **u i f r þ u r : k a r þ i · a f r a f t a s i n i f a u þ r**
 1 5 10 15 20 25
- 3 (1-22) **k u l : f i n r : f a l s · t a i t i r u n a r · u**
 1 5 10 15 20
- 4 (1-23) **a i u i n r u n a r : s u l i · a l t a : h u a r · t-t-t**
 1 5 10 15 20
- 5 (1-23) **u t u : t u u t b i l i k i k r : t u r r a k i**
 1 5 10 15 20
- 6 (på hovedet) (1-4) **t u l i**
 1 4
- 7 (lodret, ikke udfyldt)
- 8 (lodret) **s u a a i : t i t u l t i t u l**
(1-15) 1 5 10 15
- 9 (lodret) **f u þ a r k h n i a s t b l m r**
(1-16) 1 5 10 15

Hovedafvigelsen fra Stoklund (1994) er linjenummereringen. Teksten begynder efter mit læsningsforslag med første vandrette linje. For ikke at skabe unødigt forveksling og forvirring vælger jeg en simpel nummerering 1-9 og undgår brugen af A og B. Der refereres til de enkelte runer og runestrengene således: 4 (1) = linje 4, rune 1; 5 (17-23) = linje 5, rune 17-23.

1 (23): Der er en beskadigelse her. Der kan ikke læses nogen sikker **i**-rune på de foreliggende fotografier, og trods flere selvsyn har jeg ikke kunnet afgøre om der har været en rune. Stoklund (1994: 183) mener ikke der er belæg for **i**, snarere for et skilletegn. Over for et sådant tilfælde antager jeg

der har været et **i**, men gør rede for de reducerede muligheder hvis man ikke følger denne antagelse.

2, skilletegn efter rune 12: Skilletegnet er enkelt og har form af ‘en lille streg’.

3 (22): Efter runen **u** (22) er der 1½-2 centimeter ubearbejdet sten. Først herefter er der en mindre beskadigelse af stenen. Dette taler for at der ikke mangler noget på dette sted; der ville have været plads til et **k** på stedet.

4 (1): Runen er ikke **k**, for bistaven når ikke rammens overkant som ellers. Runen fremstår som kortkvistrune for **a**, bistaven er muligvis oprindelig gennemgående, men stenen er beskadiget det pågældende sted (Stoklund 1994: 184). Der kan af nævnte grunde ikke læses **uk** for *ok* ‘og’ og altså ikke **u/kivirrunar** *ok æwinrūnar* som KT (1990: 15, 18), foreslår.

4, skilletegn efter rune 14: Der er et enkelt skilletegn mellem rune 14 og rune 15 (således anført), muligvis dobbelt. Modsat Stoklund (1994).

5 (14): Rune 14 kan ikke være **a** og translitterationen dermed ikke **bi-likakr**. Der er ingen fordybning hverken at se eller føle der hvor a-runens bistav skulle være.

Stenens futhark 9 (1-16) svarer til den såkaldte danske standardfuthark som den findes på Gørlevstenen (Gørlev 1), med en enkelt undtagelse, nemlig at **n** kan være kortkvistrune, altså har halv højrevendt bistav.² Karen Thuesen nævner at stenen bruger både standard-**n** og kortkvistrune-**n**, men understreger ikke at futharken har kortkvistrune for **n**. I indskriften forekommer **n** som kortkvistrune to steder ud over i futharken selv, nemlig i **finr** 3 (6) og i **runar** 4 (8). Der kan øjensynlig skiftes frit mellem kortkvistrune og standarddrune hvad angår **n**, for der bruges standarddrune i

2 Gengivelsen i Birkmann 1995 (361) lider under et antal translitterationsfejl, læsefejl eller satsfejl. Linje 2 (Birkmann B2): **uifrþur** for korrekt **uifrþur**; linje 2 (Birkmann B2): fejlagtigt indsat kortkvistrune **a** mellem rune 19 **a** og rune 20 **s**; linje 4 (Birkmann B4): **huar** for korrekt **huar**; linje 6 (Birkmann B6): **tuli** med kortkvistrune **t** for korrekt standard **t**. Det hævdes side 342 at Gørlev 1 og Malt har identiske futharkrækker. Det er ukorrekt, for kun Malt har kortkvistrune som dokumenteret mulighed og bruger den i futharkrækken. Runerækken (9) har ved en fejl alternation mellem **a** som standarddrune og som kortkvistrune for det korrekte: alternation mellem **n** som standarddrune og som kortkvistrune.

det helt parallelle **runar** 3 (19) linjen før. Ud fra anvendelsen af kortkvistrune for **n** kan man ikke slutte at denne kortkvistrune har været ekstern i forhold til normen, eller en fremmed risters hånd. Tværtimod har den en status i futhark-linjen (8) der klart gør den til en mulig variant inden for normen.

Kortkvistrune anvendes muligvis én gang for **a** 4 (1), men stedet er formentlig beskadiget. Den halve stav i 3 (11) skyldes formentlig en skade i stenen som har ramt nederste stav af et fuldt 's'. Det antages at der i 3 (8-11) står **fals**, og ikke **fali** som KT sætter.

Helt uden for 16-tegnsfutharken står anvendelsen af den tredobbelte t-rune i 4 (23). Lignende findes ikke i vikingetidsperioderne, og man skal tilbage til egentlig urnordisk tid for at finde mulige paralleller, fx Kylverstenen (Krause 1966 § 1) og Sjællandsbrakteaten 2 (DR Br. 61). Denne komplekse rune er her gengivet **t-t-t**.

Stenen hører sammen med Gørlev 1, alene på grund af de næsten parallelle futharker. Marie Stoklund (2010) regner indskrifter der bevarer træk fra den ældre futhark, for relativt ældre end Malt og Gørlev 1; hendes periodiseringsforslag henfører Ribe hjerneskal, Snoldelev og Helnæs til en ældre periode (700-tallet) og Gørlev 1 og Malt til 800-tallet, med de første eksempler på standardiseret 16-tegnsfuthark. Gørlev 1 har klare eksempler på monoftongering og er således nok igen yngre end Malt, der formentlig ikke har eksempler på systematisk monoftongering.

De runologiske kriterier for stenens alder er som fremlagt i Stoklund (1994):

- Runen **ansur** skrives med topstillet bistav, og dette er et gammelt træk som Malt har fælles med Gørlev 1
- Der skrives **r** efter nasal i **finr**

Hertil kommer et antal sproglige arkaismer som er nævnt i min konklusion, og som jeg argumenterer for i løbet af analysen. Tilsammen giver disse træk billedet af en tekst der kan passe til dateringen i 800-tallet, måske helt ned til 800.

3. Tidligere tolkninger

Kun få ting synes at stå fast umiddelbart: Indskriften indeholder ordet **taitirunar**, svarende til et ellers ikke belagt vestnordisk **teitirúnar*

‘morskabsruner, drilleruner, ordspilsruner’, med østnordisk udlægning: *tæitirūnǫr* og tilsvarende ordet *æiwinrūnǫr* ‘evighedsruner’, ‘runer til sikring af nogets beståen’. Indskriften indeholder herudover formentlig navnet *Vīfrīður*, skrevet **uifrþur**, ifølge KT med formodet ristefejl for **uifrþur** *Vīfrōðr*, ifølge OG med ristefejl for **uifriþur**.

Endelig er **alistiaša** formentlig ret forstået af KT og OG som **alisti aša**, hvor det første **i** er støttevokal: olddansk *ælsti aša* ‘den ældste af aserne’ eller ‘den urgamle as’.

3.1. Karen Thuesens tolkning

KT’s tolkning af indskriften er konsekvent på den måde at hun gennemtænker to synspunkter for at prøve deres bæredygtighed. Det ene synspunkt er at *tæitirūnǫr* må referere til en gåde i teksten, og denne strategi er fornuftig og gennemføres detaljeret. Der regnes med at teksten indeholder en gåde der refererer til solen og til et ildkar som solen befinder sig i. Læseren må konsultere KT selv om detaljerne i denne udlæsning, men jeg vil forsøge at problematisere hendes resultat ved en anden analyse af de tre forekomster af sekvensen **huar** 1 (1-4), 1 (17-20) og 4 (19-22). KT tolker de to sidste forekomster som et ord svarende til oldislandsk *hverr* ‘kar, gryde’ i oblik kasus, altså med **r**-runen som angivelse af en stamme-konsonant i ordet, svarende til oldislandsk akkusativform *hver*. Metodisk konsekvens må imidlertid kræve at de tre former behandles ens, så indskrift og rister dermed tages alvorligt i udgangspunktet. Nedenfor vil jeg argumentere for at **huar** i alle tre tilfælde skal forstås som et pronomen i nominativ på *-r*, segmenteret som *hua-r*, urnordisk **hwaz*; funktionen kan være både spørgende og generaliserende relativ. Mindre sandsynlig er en omlydt form dannet af roden **hwaria-*, svarende til vestnordisk *hvérr*. Sekvensen *-rr* skrives med enkelt *-r*, ikke med *-r*, jf. på flere sten **þur** for vn. *Þórr*, og på den nyfundne Købelev-torshammer: **hamar** for *hamarr*, jf. med en afvigende runologisk tolkning Rasmussen, Pentz og Imer (2014), se afsnit 8.

KT’s andet synspunkt er at *æiwinrūnǫr* ‘evighedsruner’ sigter til en beskyttelsesinstruktion (værnetekst) der indeholder en reference til en dværg der et sted kaldes Billing, at det er ham stenen og mindesmærket skal sikres mod. Tekststedet er **bilikikr** 5 (9-16), hvor KT antager at der foreligger ristefejl for nominativformen **bilikr** *Billi[n]gr*. Hun undersøger ikke mulighederne for at denne sekvens ligesom **alistiaša** kan rumme mere end

et ord. Nedenfor vil jeg forsøge at vise hvorledes man kan segmentere **bilikikr** i to ord så den – forekommer det mig – forhastede påkaldelse af ristefejl kan undgås.³

KT segmenterer **turraki** som **tur raki** og forbinder dette med **tuli** 6 (1-4) og udlægger som: *Tyr reki dul i*, oversat som ‘Tyr drive fordølgelse i’, med *Tyr* som subjekt i nominativ, *reki* som præf. konj. af et vestnordisk klingende verbum *reka* for det ældre og østnordiske *vræka* (tr.), *vraka* (itr.) ‘drive’; *dul* er det direkte objekt. Det er ikke klart hvilken betydning KT tillægger ordet ‘fordølgelse’, se videre afsnit 6.5.

KT søger forklaringen på *tæitirūnqr* i den omtalte gåde om solen. Det fører som det tredje problem til at hun ikke stiller detaljerede kritiske spørgsmål til betydningsmulighederne i sekvensen **utu : tuuut** 5 (1-8). Hun antager at formlen angiver hvordan man skal råbe Billing ud med tre gange retningsadverbialt *ūt* ‘ud’. Her påberåber hun sig endnu en ristefejl, nemlig opdelingen af ordene som **utu : tuuut**, hvor det efter hendes mening rettelig burde have været – velsagtens enten **ut : utuuut** eller **utu : uuut**, eventuelt **ut : ut : uuut**. Som man ser, antager hun at der skal råbes tre gange *ūt* ‘ud’, og at den tredje gang skal være kraftigere og vel også længere, angivet ved **uuu**. Denne analyse skal dernæst give mening til den ellers i konteksten mærkværdige nominativform *Billi[n]gr*: Den får hermed vokativisk funktion. Noget der bare minder om en sådan brug af vokalgentagelse til at angive detaljer på udtrykssiden, er der efter min viden ikke paralleller til i runematerialet, og ristefejlsargumentet bruges igen forhastet. I mit eget forslag vil jeg forsøge at læse 5 (1-8) så de indsatte skille tegn respekteres, og således at netop denne sekvens er indskriftens vigtigste *tæitirūnqr* ‘morskabsruner’, ‘ordspilsruner’. De er også en vigtig del af indskriftens *æivinrūnqr* ‘evighedsruner’, ‘værneruner’.

3.2. Ottar Grønviks fortolkning

Ottar Grønvik (1992) søger en mytologisk tolkning der inkluderer guden Tor, en beskrivelse af hans kamp med Hrungner og en beskrivelse af Torsdyrkernes oplevelse af mødet med ham. Hans fortolkning er meget kompliceret, og det er ikke muligt at gennemgå den i alle detaljer. Et

3 Formen **bilikr** proprium er belagt på Elleköpingsstenen fra Nordøstskåne, se Moltke 1986, s. 377.

kontroversielt punkt er at indskriften skulle indeholde låneordet *titull*, i betydningen ‘indskrift’.

Efter Grønvik begynder indskriften med linje 8, fortsætter med 9, dernæst 1-6, sluttende med **tuli**, og linje 6’s manglende fulde udfyldning viser at det er tekstens slutning. Her er vi nok på kanten af hvad der kan argumenteres for og med. Det forekommer mig mindst lige så sandsynligt at det omvendte **tuli** med sin højreplacering er markeret som den tekstrest der ikke blev plads til i 5, men som samtidig fortsætter i 8. Hvis Grønvik har ret, er det i hvert fald ejendommeligt at teksten ikke begynder på den tomme afmærkede linje til venstre, her kaldet 7. Linje 8 (= A1 hos Grønvik) tolkes således:

suaai : titultitul

swā ā ī titul titul

‘slik har innskriften en innskrift i seg’

Linjen er en metatekst, mener han, og indskriftens indledning. *Swā* er kataforisk, og den ene forekomst af **titul** refererer til hele indskriften, den anden til futharken. Jeg må indrømme en vis skepsis her, allerede på pragmatisk grundlag: Hvad kan rejserens og risterens mening være med at sige at futharken er en del af indskriften? Det siger kun hvad man ville vente, og på Gørlev 1 er der da heller ikke nogen tilsvarende metatekst. På semantisk grundlag vokser min skepsis, for Grønvik siger selv at ordet *titull* i norrønt kun bruges om overskriften på korset, og det er ordet brugt om Pilatus’ tekst på Jesus’ kors der ifølge Grønvik må have været Maltstenens tekstforfatter bekendt, i samme betydning som Fritznerns⁴ eksempel fra Gamalnorsk Homilieboek: »á þrennar tungor lét Pilatus jarl skrifa titul þann, er hann setti yfir höfuð dróttni órum á krossinom« Hom. 205³⁴. Grønvik forudsætter særbetydninger der ikke er belagt, samtidig

4 Fritznern opgiver 3 betydninger: 1) ‘overskrift’, 2) ‘ligatur’, 3) ‘historie’ el. ‘begivenhed’: **titull, m.**

1) Overskrift, Paaskrift som angiver Indholdet eller hvad man ser for sig. *SE*. II, 38; hvat titli sé ek þar á einni gröfinni *Sj.* 650³¹; á þrennar tungor lét Pilatus jarl skrifa titul þann, er hann setti yfir höfuð dróttni órum á krossinom *Hom.* 205³⁴.

2) Tegn der er skrevet oven over et Ord for at betegne en anvendt Forkortelse. *SE*. II, 38.

3) Historie, Begivenhed; nú skal segja einn litinn titul, er til bar í landtjöldum, ádr hón kom inn *Clar.* 15⁴⁸; sá titull, er af æfi keisaranna er skrifaðr *Mag.* 1⁵.

Henvisningerne til *SE* II, 38 er til den arnamagnæanske udgave af Snorres Edda, bd. II omfatter de grammatiske afhandlinger, og henvisningerne findes i ONP (*Ordbog over det norrøne prosasprog*) som refererer til den 1. grammatiske afhandling.

med at han nævner korsets påskrift som den anvendelse man kendte. Af de relevante betydninger er ordet således kun belagt i norrønt i betydningen ‘overskrift, påskrift, navn’ (Lewis & Short ‘superscription, title, name’), derimod ikke i den bredere betydning ‘indskrift’ (inscription)⁵ eller ‘notits, opslag, seddel, plakat’ (‘ticket, bill, placard, notice’). Intet tyder på at man i senere norrønt har kunnet bruge *titull* om en længere indskrift, som fx Livius om Ara Pacis’ Res gestae divi Augusti.⁶ Ord lånes ikke fra sprog til sprog i deres fulde polysemi, men som enkeltbetydninger, og man må derfor være meget påpasselig med at dokumentere andetstedsfra at enkelte særbetydninger faktisk er lånt.

Jeg vil foretrække tekstlig sammenhæng som primært argument. Grønvik mener teksten refererer til et ølgilde, et gravøl (*afir* er ifølge Grønvik en form for inferiørt øl), som et skibsmandskab har afholdt til ære for den afdøde, og at **taitirunǫr u[k] aiuinrunǫr** må referere til fortællinger der blev fremført ved gravøllet. Ordet *rūn* har da sin etymologiske betydning ‘hemmelighed, hemmelige fortællinger’, og dem er der så her to typer af: ‘lystige hemmeligheder’ og ‘religiøse myter’ (*aiwinrūnǫr*). Det er påfaldende at **taitirunǫr u[k] aiuinrunǫr** skulle referere til det man kalder for perlokutionær effekt af foredragede historier ved gravøllet (‘glæde’ og ‘evighed’), i stedet for til brugen eller funktionen af runeteksten på stenen.

Grønvik læser **afraftasinifaubr** som **afir aft asnifaubr** *afir aft æsnifǫðr* ‘afir efter sin kære fader’, med stavelsen *-fǫðr* som andet sammensætningsled, i Odinsnavne som *Valfǫðr* og *Aldafǫðr*. Ordet *Æsni-* som førsteled er et ellers ubelagt adjektiv med betydningen ‘kær, elsket’, af stammen **anst-* som i vn. *ást*. Stoklund (1994) og Samplonius (1992) giver et efter min mening afgørende runologisk modargument mod tolkningen, nemlig at en indskrift fra tidlig vikingetid må forventes at have **ǫ** (nasalt a) i et sådant ord, altså ristningen **ǫsini**, ikke **asini** (altså svarende til l (1) i ordet **ǫsa**).

Afir i den pågældende betydning er ikke entydigt belagt. *Ordbog over det norrøne prosasprog* (ONP’s) primære gæt på betydningen er ‘kærnemælk’, med underbyggelse i senere islandsk *afir* ‘kærnemælk’ (et flertalsord). I vestnordisk er ordet *afir* et hapax legomenon, og citatet fra Egils saga viser ikke hvad drikken er, kun at den er upassende i selskabet. Hvad enten *afir* er kærnemælk eller en form for restprodukt ved ølbrygning, så

5 Se videre Lewis og Short 1875.

6 aram condidit dedicavitque cum ingenti rerum ab se gestarum titulo (Livius 28,46,16) ‘han grundlagde og indviede et alter med en meget lang indskrift om sine gerninger og bedrifter’.

er hovedproblemet den omfattende fiktive konstruktion Grønvik tyr til for at få ordet på plads. Rejseselskabet er svensk, men befinder sig ved Kongeåen. Fordi de er langt hjemmefra, er det svært at fejre et gravgilde med ordentlige drikkevarer, men det må jo til, og det må række med *af̄r*. Grønvik burde nok i sin indholdsmæssige konstruktion have forholdt sig til det der er pointen i Egils saga, men den træder ikke tydeligt frem. Det vi ved med sikkerhed om *af̄r* fra sagaens univers, er at drikken tæller som en ekstra hån mod gæsterne. Værten Bárð er faktisk i besiddelse af rigtigt øl, men tilbyder som hån netop *af̄r*, en drik der omtales som ringere end skyr, og måske er en sur bundfaldsvariant af skyr eller af øl. Da bedrageriet er slut og Bárð afsløres, er hans liv også slut. Det er svært at forestille sig at man kan riste en beretning om et så ringe, krænkende eller vanærende gravøl i en mindeindskrift. (Samplonius (1992: 76) anfører den samme indvending, jf. også Birkmann 1995: 364).

Bárðr sagði: harmr er þat nú mikill, er aul er ecki inni ... Verði þér nú at bjargaz við slíkt sem til er. Þeir Auluer voro þyster mjog ok supu skyrit. Síðan lét Bárðr bera inn ¹⁸[*af̄r* [*var. afra Eg WolfAug 9 10 4° 38r*]] ok drucku þeir þat ... Fúss munda ek, kuað Bárðr, at gefa yðr betra dryck, ef til væri *Eg 132*¹⁵ [*c1330-1370*]]⁷

Et andet, mere sprogligt problem er tolkningen af **suli** som en form af verbet *sýla*, vn. *sýla* ‘få til at fryse til is’. Dette verbum er belagt med 5-8 citater i ONP: 1 transitivt citat med betydningen ‘få til at fryse til is’, resten intransitive. Den intransitive konstruktion er med akkusativ, ikke nominativ, som dette citat viser:

gerði storma med miklum hriðum ok frostum, svó sýldi hvern dropa, er inn kom (ONP citat 5 af 8, Jökulspáttur 47⁸)

Grønvik læser : **suli** · **alta** : **huar** som *sýli alda hvern* ‘lad enhver blandt mennesker opleve en isnen’. En ting er at *hvern* er runologisk svagt funderet: Der står og læses **huar**, men den korrekte ristning for *hwærr*, vn. *hvern*, ville være **huar**. Han refererer selv (1992: 16, note 8) en indvending af syntaktisk art (fra James Knirk efter mundtlig fremlæggelse 1990), nemlig at man ville vente en akkusativisk konstruktion i stedet

⁷ Vestnordiske kilder citeres i det følgende, med mindre andet fremgår, efter ONP, *Ordbog over det norrøne prosasprog*.

for denne nominativiske, der strider mod fx belæggene i ONP. Vi skal ikke gå videre ind i denne drøftelse, men pege på det semantiske problem: Ingen af ONP-belæggene har en betegnelse for et menneske eller for menneskelig opleven som styret kaususled, dvs. der er intet belæg for hverken *hana sýldi* i betydningen ‘hun frøs, oplevede hun’ eller for *hon sýldi*, kun for typen *klæðin* (akk. pl) *sýldi* ‘tøjet frøs til med is’. Man kan godt konstruere fx *hana sýldi*, men det måtte nok betyde ‘hun frøs til is’, ‘hun blev overiset’.

Grønvik mener som nævnt at der refereres til guden Tor i dennes funktion som beskytteren af helligdomme og vier, og at der i meget kort form refereres til Tors kamp med Hrungner. Han fremhæver også Adam af Bremens beskrivelse af det indre af Uppsala-templet med Tor som den centrale gud siddende i midten. Jeg kan ikke forfølge denne diskussion i detaljer. Lasse Arboe Sonne har nylig (2013) formuleret en (meget) kritisk gennemgang af kilderne til vores viden om Torkulten. Her tolkes Adams beretning som en *interpretatio romana* med den funktion at gøre tempelbeskrivelsen troværdig for læsere i den romersk-kristne verden. At Tor anbringes centralt, viser kun at han opfattes som tordenguden og dermed placeres som Jupiter Tonans; beretningen fraskrives kildeværdi ud over Tors navn og status som tordengud. Jeg vil i min tolkning undgå at give Adam af Bremen status som pålidelig kilde.

Der er kun ganske få primære, samtidige kilder, og kun fire runeindskrifter vedrører Tors rolle i forhold til et monument (Glavendrup, Virring, Sdr. Kirkeby og den svenske Veland; alle har en variant af formlen fra Glavendrup: **þur · uiki · þasi · runar**). På den anden side er der mig bekendt ingen tilsvarende samtidige kilder der med sikkerhed refererer til Tyr/Tir i forbindelse med vænefunktioner i forhold til stenmonumentet. Hvis der i Maltstenen er tale om væne- eller evighedsruner der involverer en gud og tjener til beskyttelse af monumentet, peger parallellerne således ikke mod Tyr, men mod Tor, uafhængigt af hvilken kildeværdi man tilskriver Adam af Bremens beretning.

3.3. Kurt Braunmüllers tolkning

Kurt Braunmüller er mig bekendt den første der har forsøgt en tolkning af indskriften. Her kommenterer jeg en udgave der er publiceret i 1992 efter at have været nogle år under redaktion og udgivelse.

Jeg må koncentrere mig om nogle strategiske valg og runologiske valg der ligger til grund, men som også gør mig skeptisk over for læsningen. I lyset af en mulig nyopdukket parallel til formlen **huarisi** på en torshammer fundet ved Købelev på Lolland i 2014 (med den formodede tekst: *h̄amar isi hamarr es ē* eller *hamarr es sē* eller *hamarr ē sē*), så virker tolkningen usandsynlig, se afsnit 8.

Braunmüller tillader for mange og for drastiske emendationer af teksten, og han forudsætter i disse emendationer flere runologiske analyser der skal støtte dem.

A 1: **huaR[ium], is i ali[t] stin sa, huaR[ium], is**

(wörtl.) ‘An jeden, dem im Angesicht dieser Stein [ist], an jeden’

(frei) ‘An jeden, der diesen Stein zu Gesicht bekommt / sieht, an jeden!’

Sekvensen **huar** tolkes som en dativform på *-ium* af pronominalafledningen *hwærr*, af stammen **hwaria-*, der har radikalt *-r*. Dels emenderes der med en af de mest markerede endelser i paradigmet, dels må man for at kunne forsøge dette, forudsætte at stenens rister ikke skelner mellem *-r*- og *-R/-R-*, og dette forudsætter igen en sen datering omkring år 1000 eller senere. Jeg tror udlægningen af linje 1 er en følge af læsningen af rune 16 som et **n** i ordet **stin**. Det fører til antagelsen af en monoftongeret form **stin** *sten*, men læsningen er utvivlsomt **a**, og jeg ser ingen grund til at anfægte linje 1 (8-16) **alstiāsa**.

A 2: **Uifr[iþr]-þuR karpi af[ti]r afta[ku] sini fauþ[ur] ku[m(b)]l.**

(wörtl.) ‘Vifrid-Thor machte nach seiner Hinrichtung / seinem gewaltsamen Tod dem Vater [diesen] Gedenkstein’ =

(frei) ‘Vifrid-Thor machte diesen Gedenkstein für [seinen] Vater nach dessen Hinrichtung / gewaltsamem Tod’.

Tilsvarende emenderes der rimelig frit i linje 2: **iþr** i **uifr[iþr]**, hvad jeg må finde uhjemlet; **it** i **af[ti]r**, hvad der forudsætter at indskriften nødvendigvis følger en standardformel med en form af præpositionen ‘efter’, og samtidig igen forudsætter at der ikke skelnes mellem *-r-* og *-R/-R-*; den ældre form måtte være **aftir**. Sekvensen **aft** kunne ellers levere den ønskede præposition, men dette er umuligt på grund af en tredje emendation, nemlig **ku** i **afta[ku]**, også tilsyneladende uhjemlet. Hertil kommer **ur** i **fauþ[ur]** hvor der på stenen notorisk står **fauþr**.

Endelig indsættes **m** i **ku[m(b)]l**, i en formodet forkortelsesform **kul**.

Jetzt bleibt nur noch zu klären, weshalb hier **kul** steht und nicht die sonst üblichen Kurzformen **kuml** oder **kubl**. Aus dem Wortregister des Textbandes von Jacobsen—Moltke ist jedoch zu entnehmen, daß weitere Verkürzungen im Umlauf waren, so z. B. die Genitivform **kums** (in DR 239 Gørlev) oder eine Mehrzahlform wie **kub** (in DR 30 Bække 2). Warum sollte da eine Form **kul** nicht möglich sein, besonders wenn man Runenzeichen einsparen muß, um auf eine bestimmte Anzahl von Zeichen pro Zeile zu kommen? (Braunmüller 1992: 156)

Søger man sekvensen **kul** i Samnordisk Runtextdatabas, finder man faktisk et enkelt eksempel, nemlig i indskriften Bolmaryd Sm 36, en indskrift fra vikingetiden, og formen **kul** for *kuml* er således belagt en enkelt gang.⁸ Formen kan formentlig forstås ud fra det helt generelle nasaludeladelsesprincip som en form uden indskud af **b**. Det er således en parallel til formerne **kubl** (fx DR 42 Jelling 1) og **kubls** (211 Nørre Nærrå), der har udeladt nasal, altså **ku[m]bl** og **ku[m]bls**; **kuml** er en form uden indskud af **b**, jf. i senere tid fx verbalformer med og uden indskud af *b* som *cumbir* og *cummær*. Formen **kul** er da den nasalløse skriveform af *kuml*.⁹

Jeg er enig med Braunmüller i at formen **kul** kan være det grammatiske objekt for **karþi**, men jeg mener at hvis det er præmissen, må man også forsøge den læsning der ligger ortografisk ligefor, nemlig **kul gull** ‘guld’. Det vil jeg vende tilbage til i afsnit 6.2.

Braunmüller forudsætter endvidere at **-r-** og **-r/-r-** sammenblandes i **þur**, som Braunmüller vil læse som *Dórr*. Ristemåden for **-rr** (< *-rr*) er ellers overalt på de ældre sten et simpelt *r*, altså i ordet ‘Tor’: **þur**, og jf. torshammeren fra Købelev, Lolland med læsningen **hamar hamarr**, se videre 8. Læsningen af **þur** som ‘Tor’ står svagt.

8 Tak til en anonym bedømmer for at have gjort opmærksom på denne form.

9 Sm 36: **uintR** : auk : -...[(i)n : sat : kul : þusi : iftiR : osmr : Øyndr/Vinr ok [Sv]æinn/[St]æinn sattu kuml þausi æftiR Assur/Asmar. Der bør vel stå *kuml* uden indskud af **b**. På Bække 2 står **kub** for **kubl**, der igen efter det helt generelle nasaludeladelsesprincip kan læses **kumb**; **kums** står for **kumls** uden indskudt **b**. Jeg drøfter ikke her om dette kan forstås som produktet af et ortografisk princip.

3.4. Kees Samplonius' tolkning

Samplonius (1992) tager udgangspunkt i Grønviks forslag, men gennemgår i øvrigt de andre forslag detaljeret og kompetent. Mindeindskriften (min linje 2) indeholder efter hans forslag:

- 1) et subjektsled **vifriþur** el. **vifruþr**. I begge tilfælde er formen belæg for en tidlig datering, idet den enten dokumenterer bevaret -u- efter kort rodstavelse, eller bevaret -r efter dental.
- 2) en verbalform præteritum **karþi gærði** 'gjorde, rejste'.
- 3) en form **afr** der antages at udgøre det direkte objekt for det finitte verbal. Samplonius kritiserer Grønviks øltolkning og foreslår som mulig tolkning at ordet **afr** er fejlristning for **aur** 'ør, stenbunke, stenrev; vadested', se nedenfor.
- 4) en betegnelse for den mindede, i formen **aft** NN. Betegnelsen for NN indeholder ordet **faupr** for fader, evt. som del af en sammensætning.

KS søger at indarbejde sekvenserne **suli · alta : huar** og **turraki** i en forbandelsesformel. I forlængelse af Grønviks identifikation af **suli** med en form af verbet *sýla* 'fryse til is' tolkes **suli alta huar** som *sýli alda hwar* 'må ethvert menneske fryse til is' og **turraki** tolkes som *torræki*, vel svarende til vn. *torræki*, en ia-stamme-dannelse i betydningen 'ulykke, tab', jf. *torrek* 'skade, tab'.

Der er flere hovedproblemer, hvoraf de to er arvet fra Grønvik. Der er for det første verbet *sýla*'s kasuskonstruktion. Verbet er upersonligt og styrer akkusativ: Formen burde være have været **huarn** eller **huarian** *hwærn* eller *hwærian*, og hele sekvensen **suli alta huarn/huarian** *sýli alda hwærn/hwærian* 'må enhver af menneskene fryse til is'. Dernæst er selve identifikationen af **huar** med *hwærr* runologisk utilfredsstillende fordi -*rr* ellers skrives -*r*, ikke -*r*. Mest problematisk er efter min mening at der synes at mangle en relativkonstruktion, **sa is** el. **sar is** '*sa es*' eller '*sar es*' hvad Samplonius også selv gør opmærksom på. Det mulige relativpronomen er **huar**, men denne form er allerede forstået som det indefinitte generaliserende pronomen (= enhver).¹⁰ Samplonius overvejer derfor en anden tolkning af **afr**, nemlig som

10 Denne overvejelse munder ud i den tentative oversættelse: »Zu Übersetzen wäre demnach: Möge erstarren vor Kälte/Werde steif ein jeder der Menschen – (Palindrom) (Palindrom) – versage [ihm] das Gehen möge [er] Schaden/Verlust leiden (oder: Schaden ! [sei ihm]) –, (alternativ: der schade/verlustig mache) der zerstöre/verberge [die Runen/den Stein]«.

en forskrevet eller fejlristet form af **aur** ‘ør’, ‘grus- eller stenrev’, ‘grus- eller stendynge’, her i den særlige betydning ‘vadested skabt ved ophobning af sten og grus’. Der er svenske paralleller til en sådan selvros for udførelse af vadesteder og broer, se Samplonius (1992: 79). I forlængelse heraf overvejer han om *sȳli alda hwar* kan betyde ‘hver eneste bølge skal fryse til is’, ‘hver eneste bølge skal stivne eller standse’, og spørger om der kan foreligge en allusion til Tor der standser det vældige udløb fra jættekvinden Gjalp.

Jeg vil ikke gå videre ind i dette. Formen **alta** kan isoleret set godt være nom. sg. af *alda* ‘bølge’, men sætningen kan ikke få betydningen ‘må enhver bølge stå stille’, for denne tolkning forudsætter en konstruktion med akkusativ ***aldu** ***huaria** *aldu hwæria*. Formen **huar** kan i øvrigt heller ikke stå for formen nom. sg. fem. *hwær*. Igen forudsættes der også overførte betydninger af *sȳla* som jeg tvivler på er belagt.

3.5. Resume og tolkningsstrategi

Stenen er fundet ved en af hærvejsruterne i nærheden af Kongeåen ved et vade- eller overfartssted. Stenen kan have en sammenhæng med dette, jf. at Samplonius (1992) foreslår at læse **afr** som forskrevet for **aur** *ør* ‘grusbanke, vadested dannet ved opfyldning med sten og grus’. Rejseren kunne da rose sig selv for at sikre overfarten over åen, og der findes mindst en svensk sten med en sådan ordlyd: **litu ... kera aur letu gera or** ‘lod gøre et ør som vadested’ (Karberga, Uppland, jf. Jansson 1987: 111). Michael Lerche Nielsen har gjort mig opmærksom på Sjellebro-stenen (RD 253, 258) der ingen indskrift har, men kun en indhugget skrækmaske, måske et vredt gudeansigt til beskyttelse af vadestedet mod dæmoners indflydelse. Det er muligt at Malts lille maskeansigt kan have en lignende funktion som Sjellebro. Maltstenen kunne også være parallel til sten der eksplicit vedrører rejsere der har slået bro over vadesteder, men denne type er i hvert fald i Danmark senere (fra periode 2.2 og 3.1) og synes at høre sammen med den kristne udvikling og ønsket om sjælefred og indflydelse (DR sp. 793, DR 269 Källstorp, DR 238 Fjenneslev, DR 229 Sandby 3). Også i Sverige synes typen at være senere, jf. Jansson 1987: 106-110.

Birkmann (1995) gennemgår de ovenfor nævnte tolkningsforslag, inklusive Marie Stoklunds (1994), og finder ingen af dem overbevisende. Tættest på, mener han, er Samplonius i linje B 4-6, min nummerering 1 (4-6). Forbandelsesformularen finder Birkmann relativt overbevisende som det hidtil bedste bud, jf. note 14. Samplonius forudsætter med Grønvik at

suli står for præs. konj. *sȳli* af verbet *sȳla*. Mine argumenter mod dette er anført ovenfor.

Under alle omstændigheder er der her et nødvendigt valg af tolkningsstrategi og metode, og den model jeg følger her, knytter Malt til en anden form for dæmoni og ulykke, nemlig dværges forstyrrelse af mindesmærket eller kumlet, og tolkningsrammen ligner her mere KT's end Grønviks og Samplonius'. Uden at der her kan blive plads til en nærmere diskussion af Blekinge-stenene, så er Stentoft en nærmere parallel. Med Santessons tolkning (1989) indeholder Stentoft en prisning af rejseren selv for at have sikret frugtbarheden gennem ofring af ni bukke og hingste. Dernæst følger en omtale af runernes funktion og karakter og endelig besværgelser og forbandelser der skal sikre monumentet mod overgreb.

I min egen tolkning vil jeg udfolde en forståelsesramme hvorefter Malt-stenen indeholder:

- A. (afsnit 5 nedenfor). En selvanprisning og mindeindskrift i ét, linje 2 og 3 (1-3).
- B. (afsnit 6). En anvisning i hvordan en dæmon i form af en dværg uddrives af monumentet, linje 4 (19-22), 5 (1-23), 6 (1-4) og 8 (1-16).
- C. (afsnit 7). Runernes funktion som *tæitirūnqr* og *æiwinrūnqr* i forhold til dæmonerne, linje 3 (4-22) og 4 (1-18).
- D. (afsnit 8). Brug af flertydige drilleruner. Analyse af 1 (1-23) og 4 (11-18).
- E. (afsnit 9). Udlægning af formlen **utu : tuuut** 5 (1-8).

Både *tæitirūnqr* og *æiwinrūnqr* må sigte til (aner)kendte sociale funktioner som runer kan have i relation til et monument. Formen *ævinrūnar* er opslag i LP, med citat fra Rigsþúla, men oversættelsen: 'leve-runer', »runer der ... skaber et langt liv« er ikke overbevisende som forklaring på hvad de skal på en runesten. Ordet *tæitirūnqr* findes ikke i LP, men det måske synonyme *gamanrūnar* fra Sigrdrifumál beskrives etymologisk som 'egtl. runer der vækker fryd, lystighed'. *Gamanrūnar* har sikkert flere betydninger, og én af dem er elskovsruner (Hávamál 130), en betydning og funktion som *tæitirūnqr* næppe har. Jeg vil antage at *æiwinrūnqr* her forstås som evighedsruner, værneruner der sikrer monumenter og personer, og at *tæitirūnqr* er flertydige runer, ordspils- eller drille- og gåderuner, runer hvis kraft ligger i de mange betydninger der samles på ét sted.

Med dværgedæmonien som omdrejningspunkt bliver den vigtigste sammenligning ikke med en anden runesten, men med Ribe hjerneskal hvor en dværg kan besætte og hjem søge en levende person, ikke en afdød i hans monument. Denne analyse føres videre i afsnit 7.

4. Runologiske forudsætninger: reduktionsprincippet

I 16-tegnsfutharken er det et etableret princip at det samme runetegn kan tælle to gange. Princippet er almindeligt udnyttet ved samme konsonantgrafem, også hen over morfem- og ordgrænser. Eksempler:

(1) DR 248 Snoldelev	kun ualstain
Opløsning af reducerede konsonanter:	kunn ualstsainn
Fonologisering af k, t og u:	Gunn valdsstainn
Normalisering:	Gunnvalds stæinn
'Gundvalds sten'
(2) DR 347 Valleberga	: þer : likia : i : luntunum
Opløsning af reducerede konsonanter:	þer likkia i luntunum
Fonologisering af k, t og u:	þer liggia i lundunum
Normalisering:	þer liggia i Lundunum
'de ligger i London'

KT støtter sig til princippet et par steder i sin tolkning, fx af **huarisi** 1 (17-23) som **huar is si**, udlagt videre som *hverr es si* 'et kar der skal kunne sende gnister'; **bilikikr** 5 (9-16) som **billikikr**. Derimod benytter OG ikke princippet eksplicit i sin tolkning, og muligheden nævnes heller ikke.

I disse eksempler afbildes identiteten på det fonologiske niveau også, sådan at to identiske grafemer der svarer til to identiske lyde, er reduceret til et grafem. Dette kaldes herefter den stærke eller isomorfe version af reduktionsprincippet.

Reduktionsprincippet anvendes i dansk materiale næsten kun ved konsonanter, og i DR's artikel om runer nævnes kun enkeltskrivning for dobbelt konsonant; men eksempler på princippet ved vokaler forekommer i rigt mål i svenske runetekster, fx Gripsholmstenen (Sö 179, Rundatabasens datering vikingetid, jf. Jansson 1987: 64-65). Her findes det i den stærke version, med isomorfi mellem grafem og fonem, både ved konsonanter og ved vokalen 'a':

(3) Gripsholm, Södermanland (Sö 179)	raisa stain þinsat sun sin
Opløsning af reducerede konsonanter:	raisa stain þinnsat sun sinn
Opløsning af reduceret vokal:	raisa stain þinnsaat sun sinn
Segmentering:	raisa stain þinnsa at sun sinn
Fonologisering og normalisering:	ræisa stæin þennsa at sun sinn
‘rejse denne sten for sin søn’

Men samme indskrift har også et eksempel på at overensstemmelsen kun er grafematisk:

(4) Gripsholm, Södermanland (Sö 179)	auk a : ustarlar : ni kafu
Opløsning af vokalreduktion:	auk a : ustarlaar : ni kafu
Normalisering af skilletegn:	auk austarlaarni kafu
Fonologisering og slutnormalisering:	ok austarla ærni gafu
‘og østpå gav de ørnen at æde’

Tilsvarende må gælde for Yttergårdestenen 2:¹¹

(5) Yttergårdestenen 2 (U 344)	inulfr hafirþanklati x
þrukialtatak
Opløsning af vokalreduktion:	inulfr hafirþanklati x
þrukialtatak
Segmentering:	in ulfr hafir þ anklati x þru
kialta takat
Slutnormalisering:	æn ulfr hafir þ Ænglandi x
þry gialda takat [for takit]
‘men Ulv har i England
modtaget tre danegælds-
summer’

Denne version af princippet kalder jeg den svage version, idet den tillader repræsentation af forskellige, men hver for sig mulige fonologiske afbildninger, med det samme grafem. Formuleringen hos von Friesen (1933) er uklar og kan læses som en skal-regel, selv om det næppe er meningen: »Om ett ord slutar på ett ljud som betecknas med samma runa som börjar

11 Eksemplet bortfalder hvis man regner *Ænglandi* for lokativisk dativ. Det normale er dog *ā* + styrelse, fx Ångeby **auirlanti** ‘i Virland’, Fuglie 1 (DR 259) **ak** **kutlandi** ‘på Gotland’, Slesvig (DR 6) **a enklanti**.

följande ord enkelskrives också tecknet, stundom t.o.m. om skiljetecken går mellan orden« (v. Friesen 1933: 150).

Der er meget få danske eksempler på det svage reduktionsprincip, måske ingen sikre. Bækkestenen 2, DR 30 er mulig, men bestemt ikke sikker, fordi det samtidig er en indskrift med reduktioner af ordmorfemer, og fordi den forudsætter en tidligere anvendelse af ansur-runen for ‘o’ end man normalt sætter:¹²

(6) Bække 2, DR 30	Hribnaꝥ ktubi
Eventuel opløsning:	Hribnaꝥ aktubbi
Fonologisering og normalisering:	Hrefna ok Tubbi

I det følgende vil jeg ganske enkelt antage at princippet gælder i sin stærke og svage version for såvel konsonanter som vokaler. Det er ikke en påstand om svensk indflydelse eller det modsatte; det er et metodisk greb til systematisk afsøgning af mulige opløsninger af Maltstenens ordformer, ikke i udgangspunktet en påstand om at princippet gælder. Det er en antagelse der kan vise sig frugtbar.

5. Mindeformlen. Analyse af 2 (1-28) og 3 (1-3)

Som nævnt ovenfor er alle hidtidige fortolkere enige om at linje 2 må indeholde en mindeformel der også indbefatter mindesmærkets rejser. Der er ikke enighed om det grammatiske subjekt i formen, specielt opfatter Grønvik det formodede navn i linje 3: **kul** : **finn** som subjekt, mens mere konventionelle tolkere, herunder mig selv, opfatter navnet **uifrpur** som subjekt.

(7) 2 (1-28)	uifrpur : karpi · afraftasinifaupr
3 (1-3)	kul

Der er to mulige læsninger, vil jeg argumentere for. Den ene følger det traditionelle mønster og er en rejserformel der omtaler afdøde og mindesmærket, nemlig **uifrpur** : **karpi** · ... **kul** ‘Vifred rejste ... kumlet’; den

12 Analysen forudsætter at der kan opløses hen over et skilletegn, og at ansur-runen også i princippet kan stå for ‘o’ på dette tidspunkt. Dette strider mod fremstillingen i DR, som opløser **ktubi** som **auk tubi**. Så vidt jeg kan se, betyder det at der regnes med skrivefejl.

anden er ‘Vifred fastsatte som erstatning ... guld’, en selvprisinde- og mindeformel. Den første er efter den øvrige overlevering nok den sand- synligste, men den anden er også fuldt runologisk mulig.

5.1. Navnet **uifrþur**

Her kan navnet **uifrþur** opløses som **uifriþur**.¹³ Grønvik antager riste- fejl og læser *Vifriður* med bevaret -u- efter kort stavelse. Hvis det er rigtigt, er det et arkaisk træk med nogle få danske paralleller på sten fra periode 2.1, med akkusativformerne **sunu** (DR 356 Sölvesborg), **brupur** | **sunu** (DR 190 Helnæs), med bevaret usynkoperet form efter kort stavelse.

5.2. Det finitte verbal **karþi**

Formen **karþi** *gærði* (el. evt. *garði*) er den almindelige i runesproget i periode 2.2, jf. GG VII, § 756, § 759,5. Normalt betegner verbet jo rejs- ningen af mindesmærket, slægtning efter ældre slægtning, og hvis Braun- müllers forslag om **kul** for **ku[m]** antages, har verbet også betydningen ‘opførte, rejste, udfærdigede’ her. Betydningen kan fastholdes selv om man ikke opfatter **kul** som verbets direkte objekt; der kan foreligge kon- struktion med såkaldt nul-anafor, mere traditionelt udtrykt: udeladelse af objektet.

Jeg vil overveje om verbet kan have en mere specialiseret betydning, nemlig ‘fastsætte eller opfylde betingelserne for en retslig overens- komst’. Det forudsætter at formen **kul** kan være det grammatiske objekt for **karþi**, men jeg mener at hvis det er præmissen, må man også forsøge den læsning der ligger ortografisk ligefor, nemlig **kul** *gull* ‘guld’, og ikke blot regne med et nulargument der skal referere til stenen eller mindes- mærket.

Der er efter ONP tre relevante betydningsvarianter: (a) ‘slutte en købs- aftale’; (b) ‘fastsætte en betaling eller bod’; (c) ‘udrede en fastsat betaling eller bod’. Den første variant (a) findes i Snorres Edda (ONP *gera*¹ A. Med direkte objekt), opslaget *gera kaup* hvor meningen er at smeden (dværgeren)

13 Navnet findes også på DR 386 Vester Marie 4: **uifriþr**.

selv skal fastsætte sin betaling. Hvis det drejede sig om en erstatnings- eller bodssag, kunne man have brugt ordet *sjálfðæmi* om den forurettede der selv fastsætter prisen eller boden.

- (8) Þa gengv æsirnir a tal ok reðu raþvm sinvm, ok var þat kaup gert við smiþinn, at hann skyldi eignaz þat, er hann mælti til *SnE 45¹⁹ [c1300-1350]*

ONP gera¹ viser også at verbet kan bruges til at anskue en bodssag fra skadelidtes synsvinkel, så det er skadelidte der er subjektsreferenten og fastsætter betalingen. Dette er betydning (b), den centrale.

- (9) var þat ráðit, at mál skyldi fram hafa, en gera fé allmikit, ella hafa sjálfðæmi *Qlk 85²⁰ [c1330-1370]*
der blev rådet til at retssag skulde frem have, men fastsætte en kæmpestor pengesum eller have selvskøn
‘der blev givet det råd at man skulle rejse sag, men fastsætte en kæmpestor pengebøde eller man skulle have selvskøn’

- (10) þat [var: þau *HrafnA^s 196²⁰*]. fe er hann giordi gælldvzt epter mældavgvm *HrafnB¹ 17² [c1420-1450]*
‘de penge som han fastsatte, blev betalt efter (dvs. i overensstemmelse med) fristen’

Der er belæg for betydningen fra Grágás:

- (11) Ef þeim þickir feet of micit gert er utan fiorðungs er. þa a hann cost at sökia omagan oc heimta feet at slícom máldaganom sem aðr var mælt *GrgKon^{II} 16¹⁹ [c1250]*
hvis ham synes erstatningen er sat for højt som er uden for fjerdedelen, så har han ret til at lægge sag an mod den besiddelseløse og hente fæet på en sådan aftalt frist som før var sagt
‘hvis ham der kommer udefra uden for fjerdedelsretsområdet, synes at beløbet/værdierne er sat for højt, så har han ret til at lægge sag an mod den besiddelseløse og hente sine værdier med en sådan frist som før var aftalt’

I Fritznors ordbog er der flere under betydning 12. Der skal kun nævnes et par stykker her, fx:

- (12) gjøre en Bestemmelse om noget, afgjøre hvorledes det skal blive eller gaa til med noget, fastsætte noget som det, der skal blive Udslaget i en Sag eller hvormed denne skal være af- og opgjort
- (13) gera e-m e-t dvs. tilkjende en noget, saa at det skal tilfalde ham: Helgi A. bauð fé firir, ok varð þá Helgi Droplaugarson einn at ráða, en hann gerði sér hundrað þeirra aura, er þá géngu í gjöld *Dpl.* 16¹⁶ Det hedder: »især bruges *gera* om Fastsættelse af hvad der skal ydes som Straf, Opreisning, Bøder, Erstatning for tilføiet Skade eller Uret, med Straffen eller Erstatningen tilføiet i Akk. som Objekt: *gera sekt* dvs. afsige den Kjendelse, at en skal være *sekr* *Grg.* I, 108²⁵ fgg;«.
- (14) vóru þá gjörvar miklar fêsektir *Eb.* 27 (45¹²)
var da gjort store pengebøder
 ‘der blev da fastsat store pengebøder’
- (15) hann seldi Hallsteini sjalfdæmi fyrir víg Þórarins, en hann gerði 2 hundrað silfrs *Þorskf.* 8 (56²⁵)
 ‘han gav Hallstein selvskøn for Thorarins drab, men denne fastsatte 200 sølvmonter’
- (16) hann ferr þegar á fund Glúms ok býðr honum eindæmi, G. þiggr þat, ok gerir lítit fé *Vígagl.* 18²⁸
 ‘Han tager straks til møde med Glúmr og tilbyder ham enefgørelse, Glúmr tager imod dette og fastsætter (kun) en lille sum’

Betydningen kan vendes om så det er skadevolderen der er subjektsreferent: betydningsvariant (c):

- (17) kann ek eigi fé at gera *Háv** 56²¹
 ‘Jeg er ikke i stand til at betale penge’

I betydningen ‘fastsætte som erstatning’ kræver verbstammen **kar-** *gær-* og formen **karþi** *gærði* et direkte objekt, og det foreligger som **kul** for *gull* ‘guld’. Der er således ikke tale om noget skilletegn midt i et proprium *Kolfinnr.* Meningen med linje 2-3 er da at *Vífriður* fastsætter en erstatning i guld for sin slægtning.

5.3. Syntaksen

Man kunne indvende at den normale formelsyntaks er SVO med det direkte objekt umiddelbart efter finittet. Jeg har dog kunnet finde 2 eksempler i DR på placering af et eller flere led eller dele af led mellem verbal og direkte objekt:

(18) DR 120 Spentrup 2:

askatla x risþi [x] x xls x sbaka x sun x stin x þansi x

askatla resþi [..... ls] spaka sun stēn x þansi

Askatla rejste [efter ls] Spages søn sten denne

‘Askatla rejste denne sten efter ... Spages søn’

(19) DR 295 Hällestad 1:

satu : trikar : iftir : sin : bruþr | stin : a : biarki :

sattu drengar æftir sin brōþr stēn a biarki

satte krigere efter sin broder sten på høj

‘krigerne satte stenen på højen efter deres broder’

Grammatisk er der intet at indvende mod denne sjældnere udformning.

5.4. Om slægtningen

Om slægtningen handler 2 (14-28): **afraftasinifaubr**. Vi kan forsøge at opløse reduktioner der giver mening. Grønvik foreslår at der læses **asinifaubr** som en sammensætning af efterleddet **-faubr** *-fǫðr*, kendt fra fx Odinsheiti som *Valfǫðr*, og forleddet **æsni-** > **æsnifǫðr** ‘elsket fader’; men det forbliver uklart hvad afledningen **æsnir* skulle være dannet til.

Først segmenteringen af sekvensen **afraft**, hvor de fleste synes at genkende præpositionen **aft** *aft/æft*:

(20)

(20a) Opløsning af reduceret a:

afraft til **afraaft**

(20b) Afsøgning af fonologisk korrespondens efter princippets stærke form:

afraaft til fonologisk *afraaft*

eller dets svage form:

afraaft til fonologisk *afraæft*

(20c) Segmentering:

afra aft/æft

hvad der måske ikke giver umiddelbar mening, men inviterer til at gå videre med muligheden for at der kan foreligge en form af et adjektiv svarende til det belagte gotiske adjektiv *abrs* ‘stærk’, ‘kraftig’, anvendt i Luk. XV, 14: *huhrus abrs*, svarende til den græske teksts λιμός ισχυρός *limos ischyros* ‘en stærk hungersnød’. Ordet er ikke overleveret i de nordiske sprog som adjektiv.¹⁴

Derimod findes der et gradsadverbium der må være dannet til det oprindelige adjektiv, nemlig det forstærkende *afar* ‘meget, overmåde’, fx *afar auðigr* ‘hovedrig’; ordet viser svarabhaktivokal. Morfemet *afar*- indgår i substantiviske sammensætninger som beskrivende første sammensætningsled med adjektivets oprindelige betydninger. ONP¹⁵ har fx *afarfé* ‘store rigdomme’, *afarmenni* ‘en fremragende/fremtrædende person’; i *afarkostr* ‘hårdt vilkår’ med den samme betydning som i det gotiske belæg: ‘kraftig, hård, svær at udholde’.

Adjektivet må efter dette at dømme have heddet vn. **afarr*, forventet runeform **afar* for **afar-R* > **afarr*. Ordet findes også i oldengelsk i formerne *āfer/āfor*, med en semantisk specialisering i retningen ‘bitter, stærk; kraftig, hård, svær at udholde’. Jeg vil foreslå at det er dette ord der indgår i linje 2, i bestemt form: *afra* i betydning ‘den mægtige, den fremragende’. Der er så to eksempler i teksten på adjektiver i svag form kan udtrykke semantisk bestemthed og kan vælges uafhængigt af styring af en bestemmer.¹⁶

Rejserformlen er således både til fremhævelse af f(or)faderens kvaliteter: en mand der kan kræves guld for, og af slægtingens indsats for at maksimere erstatningen.¹⁷ Man venter bestemt et proprium og/eller en slægtsbetegnelse. Man kan som Grønvik forsøge at opfatte **faubr** som det

14 LP har optaget det som adjektiv i den mærkværdige form *afir*, på grundlag af en konjektur til Hýmiskviða i ældre Eddaudgaver der er optaget i Neckels udgave (Str. 12, l. 6): »Sundr stökk súla / fyr sión iqtuns / en afr i tvau / áss brotnaði«. Begge hovedhåndskrifter har en ortografisk form af *áðr* ‘før’, der giver god mening, og som Jón Helgason (1965) ikke har fundet grund til at anfægte. Konjekturen (af Svend Grundtvig) nævnes, men kommenteres ikke.

15 Olafur var it mesta afarmenni ok hafði miclar virþingar af Pali iarli *Orkn325I 129*¹⁰ [c1300]; vissi, at afarfé mikit var eptir, er Akraskeggr átti *LjósvL^x 33*²⁷; het hann þeim þa afarkostum. líf lati eðr lima *ÓT¹¹ 92*³ [c1350-1375].

16 Semantisk bestemthed er belagt i urnordisk tid på Sjællandsbrakteaten 2: **farauisa** (nom. sg. mask. best.) der i ubestemt form måtte hedde ***farawisaz**; tilsvarende Illerup skjoldfæste **swarta** (fundet 1976, Moltke 1985, 95).

17 Der findes eksempler på mindesmærker rejst for en selv i levende live. Jansson 1987: 42, 70-71, 72.

fra vestnordisk kendte efterled *-fǫðr*, men det rejser problemet med hvad forleddet i sammensætningen kan være.

5.5. **faupr** som morfologisk arkaisme

Der er en anden mulighed, nemlig at **faupr**¹⁸ ikke er et sammensætningsled, men en akkusativ sg. *fǫðr*, af en ældre form **faðru(n)*, en analogisk indførelse af en stamme med oprindeligt nultrin **-tr > *-ðr* (IE fuldtrin **-tér*, nultrin **-tr*), svarende til latin *patrem* (efter dat. *patri*, gen. *patris*). En sådan er antaget i GG (III, § 471,2; § 472,2; § 473,2) som forudsætning for fx vestnordisk *Aldafǫðr* og *Valfǫðr*. Det tilfredsstillende ved denne analyse er at man undgår at regne med ristefejl (der er ellers næsten ingen), og en sådan arkaisk form må være en klar mulighed i en indskrift af Malts alder.

I et manuskript med titlen »The Malt stone as a witness of a morphological archaism« (Heltoft 2017) har jeg foreslået en rekonstruktion af paradigmerne for germanske slægtsskabstermer, hvor formen drøftes som en del af en nordvestgermansk innovation. Her kan disse komplicerede forhold udelades. Et urnordisk singularisparadigme som (21) ligger bag de nordiske paradigmer:

(21)	Urnordisk	Vestnordisk	Østnordisk
akk.	*faðru(n)	*fǫðr	fǫðr/føðr
dat.	*faðri	feðr	feðr
gen.	*faðurR	fǫður	faður

Især det østnordiske paradigme vil kunne overraske, men jeg regner med u-omlydt form ved svundet *-u* svarende til i-omlyden i *feðr* ved svundet *-i*. De to omlydsvokaler er tydeligvis i kontrast, og *ø/ø* vs. *e* er en fonematisk modsætning. Den analogiske udvikling er den samme i vest- og østnordisk: Genitiv har udviklet en form på *-ur*, og denne generaliseres: Vestnordisk med u-omlyd ved bevaret *-u-*, østnordisk uden denne u-omlyd.

18 **au** for u-omlydsvokalen er ifølge Karl Martin Nielsen (1960: 26) sikrest belagt i formen **tanmaurk danmørk** eller **danmørk** (DR 42 Jelling 2), i kontrast til **tanmarku danmarkku** (DR 133 Skivum), og i formen **kuauul kvöl** (DR 217 Sædinge); hertil med *-w-* i efterfølgende stavelse DR Glavendrup **saulua søhwa** el. **søhwa**, propriet **aulfun** Ølfun (DR 287 Bjäresjö).

Det nye paradigme i senere vestnordisk og østnordisk har analogisk udbredelse af stammerne *fǫður* og *faður*, nu som oblik form, i kontrast til nominativ. Formen *fǫðr* har i senere vestnordisk tid forladt paradigmet og er blevet leksikaliseret som sammensætningsleddet *-fǫðr*.

(22)	Vestnordisk	Østnordisk
akk.	<i>fǫður</i>	<i>faður</i>
dat.	<i>fǫður/feðr</i>	<i>faður/feðr</i>
gen.	<i>fǫður</i>	<i>faður</i>

5.5.1. Sidegevinst til analysen: formen **bruþr**

En sidegevinst er den mulige parallel i slægtskabsnavnet for ‘broder’ i DR-materialet. Som også bemærket i GG (III, § 472), finder man flere gange skrivemåden **bruþr** i akkusativkontekst, fonologisk *brōðr*, med DR 295 Hällestad 1 som det bedste og sikreste¹⁹ eksempel:

(23) DR 295 Hällestad 1
iftir : sin : bruþr
 ‘efter sin broder’

(24) DR 121 Asferg
iftir : mula : bruþr : sin
efter mule sin broder
 ‘efter sin broder Mule’

Brøndum-Nielsen skriver »at i det mindste i nogle Tilfælde kan her tænkes at foreligge en til vn. *fǫðr* svarende AccSg.-Form (*brōþru ...)«,²⁰ og Maltstenens **faupr** er en klar underbygning af Brøndum-Nielsens antagelse. De to former er da ikke fejrlristninger for tostavelserformen **bruþur**, men udviklet som erstatning for *brōþerŋ gennem brug af den nultrinsliggende stamme *brōþr-: > *brōþr-ŋ > *brōþr-u(n) > brōþr.

19 Et tredje eksempel er Sandby-stenen 2, DR 228.

20 GG nævner her også en form *moþru, der skulle være belagt på DR Klemensker 3 som *moþr og tilsvarende på DR 48 Hanning. Klemensker 3 har en formentlig original rettelse til **moþur**; Hanning er meget sen (periode 4) og har linjeskifte **moþ//r** hvor et u kan være forsvundet. Der kan intet bygges på disse to sene sten.

5.5.2. Formerne **faupur/fopur**

En anden sidegevinst er et bidrag til diskussionen om yngre u-omlyd. På Glemmingestenen (DR 338) fra Skåne og på den sjællandske Gørlevsten 2 (Moltke 1985: 237) finder man akkusativformen **faupur** for *fōður*. Moltke regner det for eksempler på yngre u-omlyd på østnordisk område. Tilsvarende har Klemensker 2 og 4 akkusativformen **fopur**. Også Braunmüller (1992) opfatter yngre u-omlyd som den eneste mulighed, indsætter som nævnt i Maltstenens tekst det manglende **-u-** i 2. stavelse **faup[ur]**²¹ og paralleliserer med Gørlev 2 og de to Klemensker-sten.

Med den foreslåede analyse af analogiudjævning i paradigmet er disse fire forekomster ikke længere sikre eksempler på yngre u-omlyd i østnordisk. Formen kan være stavelsesanalogisk til genitiv, men være dannet ud fra den ældre akkusativ **fōðr* og fastholde den gamle omlydsvokal, jf. GG I § 87 og III § 472, hvor der også peges på en mulig sammenhæng med et *fōðr* (< **faðru*). Vi kender ikke paradigmet for ‘fader’ for 1000-tallets sprog, men det giver god mening at man nogle steder har haft (25a) og andre steder (25b) (det mest udbredte):

- (25) Mulig variation mellem 1000 og 1200, (a) sporadisk dokumenteret på Sjælland, i Skåne og på Bornholm, (b) det i ældre håndskrifter af Skånske Lov belagte paradigme

(a) akk.	<i>fōður</i>	(b) akk.	<i>faður</i>
dat.	<i>faður</i> el. <i>feðr</i>	dat.	<i>faður</i> el. <i>feðr</i>
gen.	<i>faður</i>	gen.	<i>faður</i>

Formerne med **au** og **o** kan forklares som påvirket af den ældre akkusativform **faupr** *fōðr*. Et overbevisende eksempel på yngre u-omlyd i dette paradigme ville være u-omlyd i genitivformen, men dette er ikke belagt, og paradigmet for *Danmark* er fortsat repræsentativt for østnordiske u-omlydsforhold:

(26) akk.	tanmaurk	<i>danmørk</i> (el. <i>danmørk</i>).
dat.	tanmarku	<i>danmarku</i>
gen.	tanmarkar	<i>danmarkar</i>

21 Hans udgangspunkt må være det fejlagtige **faup**, som også KT oprindeligt har læst.

5.5.3. Kuhns etymologi

Ifølge Kuhn (1971) er *-fǫðr* kun sekundært knyttet til *faðir*, *father*. Leddet skal være en omdannelse af **fabiz*, svarende nøjagtig til græsk $\pi\acute{o}\tau\iota\varsigma$ *pótis* ‘herre’, IE **pótis*, belagt i germansk som *-faps* i de gotiske sammensætninger *hundafaps* ‘centurion’ og *brupfaps* ‘brudgom’. Omdannelsen knytter det så sekundært til ordet for ‘fader’, som led i en *interpretatio christiana*, der paralleliserer de gamle navne med tydelige dannelser med *-faðir* som *Sigfaðir* og *Alfaðir*. Hos Samplonius hedder det om Kuhn: »Seiner Meinung nach ist es erst später dem Verwandtschaftswort *faðir* angeglichen worden, indem unter dessen Einfluß das Nominativ-r zum Stamm geschlagen und somit in die Formen der obliquen Kasus aufgenommen wurde« (70-71). Jeg vil mene en sådan dannelse lyder usandsynlig, og hvad »somit« dækker over, er uklart. Det gotiske ord er formentlig en *i*-stamme, men de bevarede bøjningsformer er også forenelige med en *a*-stamme; en *u*-stamme er det derimod med sikkerhed ikke (akk. er *hundafap*), og hvis Kuhn har ret, må omlydsvokalen i det nordiske *-fǫðr* besynderligt nok stamme fra målordet, en oblik form af *faðir*. Derimod stammer *-r* fra nominativen til et nordisk **faðr*; det hele er så et krydsprodukt af en nominativ *faðr* og en akkusativ *fǫður*. Man må spørge hvorfor omtolkningen ikke simpelthen hedder *-faðr*, gen. *-faðrs*. Der er ingen forklaring på hvorfor stammevokalen skulle have omlyd.

Efter min opfattelse er det sandsynligere at oprindelige akkusativformer som **Alfǫðr*, **Aldafǫðr*, **Valfǫðr* danner basis for leksikalisering i sammenhæng med at formen **fǫðr* erstattes med vn. *fǫður*.

5.5.4. Er *-fǫðr* lig med græsk $-\pi\acute{\alpha}\tau\omega\rho$ *-pátōr*?

Mathias Strandberg (2008) afprøver en anden etymologi til leddet *-fǫðr*, nemlig en aflydende sammensætningsform svarende til græsk $-\pi\acute{\alpha}\tau\omega\rho$, fx i $\epsilon\upsilon\pi\acute{\alpha}\tau\omega\rho$ *eúpátōr* ‘som har en god afstamning’. Nominativformer svarende til den græske form ville formentlig være **-fapur*, der ville kunne give den islandske form *-fǫðr* ved *u*-omlyd og analogisk indførelse af *-ð-* fra bøjningsformer med en anden oprindelig accentfordeling. Komposita som $\epsilon\upsilon\pi\acute{\alpha}\tau\omega\rho$ er oprindelige exocentriske komposita (også kaldet *bahuvrihi*-komposita, *possessiv*-komposita, i dansk tradition *samdannelser*), men former som *Valfǫðr* og *Herfǫðr* har umiddelbart *endocentriske*

opbygning og betydning ('fader for de døde i kamp', 'hærens fader'). Strandberg undersøger om (nogle af) Odinsnavnene kan tænkes at have (oprindeligt) exocentrisk betydning. Resultatet er at kun *Alfǫðr* kan have exocentrisk betydning 'som har en stor fader', og det kun under forudsætning af at den oprindelige betydning af *al-* antages at være 'stor, velnæret, rig'. Men Strandbergs eksempel er ikke tvingende, fordi sammensætningen med *al-* 'stor' lige så godt kan være endocentrisk, jf. Bjorvand og Lindeman (2007: 39): »norr. *alfǫðr* m. »allfader«, dvs. »store far« (ofte brugt om Odin)«.

5.6. Navnet

Ovenstående analyse har den fordel at der stadig ikke tales om ristefejl, samtidig med at læsningen af **faupr** som *fǫðr* øger sandsynligheden for at man skal identificere et navn i resten af sekvensen.

(27) **asinifauþr**

(27a) Opløsning af reduceret f i asinifauþr til:	asiniffauþr
(27b) Afsøgning af fonologisk korrespondens:	æsineffǫðr
(27c) Segmentering:	æsi nef fǫðr

Dette kan læses som 'Æsi Nef'. *Nef* 'næse, næb' er et velkendt tilnavn, formentlig uden voldsomme negative konnotationer, jf. ONP: Madr het Þorgrimr ok var kalladr nef. *Gísl* 14²⁵ [c1475-1500]; hofðu i flocc með ser ... Ivar nef *Sv* 162² [c1300]; Eyjólfur nef *NjR*1908 388¹³ [c1300-1325]. I DR's materiale er navnet belagt som tilnavn i navnet *q̄sbiqr̄n næf* i DR 218 Tågerup:

- (28) : **aft** : | ... : **bruþur** : **sin** : | : **skibara** : **q̄sbiarnar** : | : **nafs** :
 : æft : | ... : *brǫþur* : *sin* : | : *skipara* : *q̄sbiarnar* : | : *næfs* :

Mere diskutabel er navneformen *Æsi*, der – hvis den er rigtig – må være akkusativ af et proprium *Æsir*. Denne form er ikke sikkert belagt i DR, kun som **aisi** i en tegning af den forsvundne Skåne-sten fra periode 2.2. (DR 351). Karl Martin Nielsen (1960: 11) understreger at hvis læsningen af denne sten er rigtig, må navnet være *Æsir*, en *īa*-afledning til *Āsi*. Hvis min læsning er rigtig, har vi endnu en forekomst af navnet.

5.7. Opsamling

Efter det foreliggende skal jeg foreslå at hele sekvensen 2 (1-28) og 3 (1-3) analyseres og tolkes som følger:

(29)

Linje 2 (1-28)

og 3 (1-3)

uifrþur : karþi · afra~~ft~~asinifaupr | kul

Opløsnings-

forslag: **uifriþur : karþi · afra~~ft~~asiniffauþr | kull**

Segmentering: **uifriþur : karþi · afra aft asi nif faupr | kull**

Fonologisering: *Vífriður gærði afra aft/æft Æsi Nef fǫðr gull*

Glossering: Vifred fastsatte fremragende efter Æsir Næse fader guld

Oversættelse: ‘Vifred fastsatte guld som bod efter sin fremragende fader Æsir Næse’

Denne læsning er som allerede nævnt markeret i forhold til den normale rejserformel. Selv om formen **ku**l for **ku[m]** efter Samnordisk Rundatabase kun er belagt et enkelt sted (Sm 36, Bolmaryd, Nöttja sn, vikingetid), er tolkningen naturligvis mulig:

(30)

Linje 2 (1-28)

uifrþur : karþi · afra~~ft~~asinifaupr | kul

og 3 (1-3)

Opløsnings-

uifriþur : karþi · afra~~ft~~asiniffauþr | ku[m]

forslag:

Segmentering: **uifriþur : karþi · afra aft asi nif faupr | ku[m]**

Fonologisering: *Vífriður gærði afra aft/æft Æsi Nef fǫðr kuml*

Glossering: Vifred opførte fremragende efter Æsir Næse fader kumlet

Oversættelse: ‘Vifred opførte kumlet efter sin fremragende fader Æsir Næse’

Jeg har fundet det rimeligt at gennemarbejde begge tolkningsmuligheder. Den sidstnævnte (30) svarer til traditionelle rejserformler; den førstnævnte (29) er runologisk fuldt mulig. Jeg vil ikke gå længere ind i denne diskussion.

5.8. I-omlydens betegnelse

I analysen i afsnit 5 har jeg forudsat brug af **i** som betegnelse for i-omlydsvokalen af *a*, og det kræver en runologisk begrundelse. Om de ældste indskrifter hedder det nemlig hos Nielsen (1960: 9-11) at i-omlyd af *a* konsekvent betegnes med **a** eller **ǫ**; men eksemplerne er meget få på dansk grund og bygger hovedsagelig på DR 192 Flemløse. Her finder man forment **stǫtr stǫndr** og med bevaret *i* præpositionen **aftir**; med oprindeligt *e* finder man omvendt **is** for *es*. Anvendelsen af **i** for omlydt *a* findes som **iftir** på DR 295 Hällestad 1, DR 338 Glemminge, DR 77 Hjermind 1 og DR 155 Sjørind, og DR 30 Bække 2 har **hribnǫ Hrefna** eller **Hræfna**, alle periode 2.2; anvendelsen af **i** for oprindeligt *e* > *æ* findes fra periode 2.2, fx på DR 155 Sjørind **uir værr** ‘ægtemand’, vn. *vérr*; DR 338 Glemminge **uirþi wærði**, vn. *verði*. Glavendrup viser **a** for ikke-omlydt *e/æ*: **uar værr**, vn. *vérr*; **uarþi wærði**, vn. *verði*. I periode 2.2 kan **i** og **a** således bruges for såvel omlydsvokalen *e/æ* som for den oprindelige vokal *e* der åbnes til *æ*.

Maltstenen har som stenene i gruppe 2.1. en skarp adskillelse mellem **a** og **ǫ**, den første anvendes i ikke-nasal kontekst, den anden i nasal kontekst, etymologisk og synkront, og dette er et gammelt træk. Men den har også meget tidlige – hvis læsningen er rigtig – eksempler på at **i** kan betegne i-omlyd af **a**, nemlig **ikr** (jeg opløser i afsnit 6 forment **bilikikr** som *Billingi ekr*) og **nif** (en ia-stamme **naþja* ‘næse, spids, næb, fremspring’, jf. Bjorvand og Lindeman 2007). Ingen indskrifter fra DR 2.1. har **i** som betegnelse af i-omlydt *a*, men kun Flemløse dokumenterer **a** anvendt for i-omlyden af *a*.

Mindst 2 og op til 4 andre forekomster på Malt har **a** for omlydsvokalen *e/æ*: **alisti** og **alta** (**karþi** kan evt. være for uomlydt *a*, men bør i denne sammenhæng regnes med som i-omlyd), alle efterfulgt af en likvid. Hertil kommer den mulige i-omlydte navneform **asi** *Æsi*, se nedenfor. Verbet *aka* er ikke belagt i senere dansk med i-omlydt præsens; derimod viser former som *tækær* (SkL), *dræghær*, *lætær*, *slær* og *stær* – de fire sidste fra sjællandske og jyske kilder (GG VI § 642, 690) – at 6. klasse har haft mere udbredt i-omlyd, som så senere er blevet udjævnet. Lyd- og morfologihistorisk set er der ikke noget til hinder for at man i 800-tallet kan have haft omlydt præsensform *ekr* (evt. *ækr*) af *aka*.

En sammenligning med Oklundainskriften i Östra Götaland er oplysende.²² Den seneste drøftelse af indskriften er Fridell og Óskarsson

22 Tak til Michael Lerche Nielsen for at have gjort mig opmærksom på denne indskrift.

(2011); indskriften dateres til tidligt 800-tal. Den indeholder som Maltstenen nye træk og muligvis også en enkelt arkaisme. En relativ innovation er udbredelse af *þess-* som analogisk stamme i det demonstrative pronomen: **þisar** *þessar* akk. pl. fem. En mulig arkaisme er **sakir** *sækir* nom. sg. mask. af et ja-stamme-adjektiv, jf. vn. *sekr*, akk. sg. mask. *sektan* ‘skyldig, domfældt’. Formen **sakir** har i denne tolkning bevaret stammevokalen, jf. gotisk *harjis* o.a.

Der er ikke eksempler på runen **i** for oprindeligt *e*. Eksemplerne på **i** for omlyd af *a* er derimod sikre, nemlig 1) adverbiet **in** *en* (< **anþi*) og 2) pronominalstammerne *þett-a* og *þess-ar*, jf. runesvensk **þat-si** og senere danske eksempler **þit-si** (Vester Marie 1) og **þa-si** (fx Glavendrup), hvor GG peger på tre mulige opløsninger: *þassi* (af **þar-si*), *þæss-i* eller *þa-si*. Hertil kommer 3) formen **uif** som Fridell og Óskarsson foreslår at læse som substantivet *wæf* (eller *wef*) ‘væv, tekst’, af *wefr* vn. *vefr*, gen. *vefjar*, altså en ja-stamme, urgermansk **wabja*, til verbet **wabjan*, vn. *veffa*. Eksemplet **sakir** viser, hvis deres læsning er korrekt, **a** for den i-omlydte vokal. Hermed kan i-omlyd af *a* betegnes både med **i** og med **a**, og i så fald svarer Oklunda til valgmulighederne på danske stene fra periode 2.2 som nævnt ovenfor og flytter denne valgfrihed mindst 100 år tilbage i tiden, til Maltstenens tid.

Jeg er ikke helt overbevist om at **sakir** skal læses som nom. sg. mask. *sækir* ‘anklaget, domfældt’. Formen **sakir** kan formelt læses som *sak-ir* akk. pl. fem. af substantivet *sak* ‘anklage’. Ordet er en *ō*-stamme, urgermansk **sakō*, men både oldislandsk, fornsvensk og gammelskånsk har analogiske pl.-former i nom./akk. efter i-stammerne uden omlyd: *sak-ir*, og denne analogi er formentlig tidlig. Der læses så eventuelt ‘men han flygtede for anklager’, og på denne måde får i øvrigt alle fire sætninger ens SVO-opbygning. ONP har gode eksempler på *flyja* konstrueret med direkte objekt, også på betydningen ‘flygte fra en retssag’:

Aðalraðr Engla konungr hafði þa flyit land ÓH 42¹ [c1250-1300];
siðan hefi ek flyit menn ok firr, sem ek mætta med MEgApp 510²⁷
[c1300]; hversu þætti þer ef ek mætta flyia harmin Viðr.ÆHHauksb
306²² [c1310]; þær er þangað flýðu réttan dóm fyrir ill verk Rómv¹
81³³ [c1325-1350]; Íslendingar váru þar nokkrum skipum ok vildu
flyja fund konungs Hkr^{4x} 403²⁰.

I så fald er det kun brugen af **i** for omlydsvokalen af *a* der er sikkert dokumenteret i Oklundaindskriften; men dette er under alle omstændigheder en fornyelse der sandsynliggør at Malt kan have en lignende tidlig brug.

6. Udlægning af teksten om dværgen Billing

Til denne del af teksten hører 4 (19-22), 5 (9-23), 6 (1-4) og 8 (1-15). I overensstemmelse med reduktionsprincippet som beskrevet i afsnit 4 opløser jeg mulighederne for sekvensen **bilikikr** : 5 (9-16).

(31)	Opløsning af k som nk:	bilikikr til bili[n]kikr
(31a)	Opløsning til dobbeltkonsonant:	bili[n]kikr til billi[n]kikr
(31b)	Opløsning af reduceret i:	billi[n]kikr til billi[n]kiikr
(31c)	Afsøgning af fonologisk korrespondens efter princippets svage form:	billi[n]kiikr til fonologisk
billiekr
(31d)	Segmentering til:	billiekr

Udfaldsrummet for afbildningen (31b) → (31c) er 9 muligheder,²³ hvoraf to er særlig interessante, nemlig *ie* og *iæ*. Da **i**-runen relativt sjældent står for *æ*, vil jeg foretrække kombinationen *ie* og se hvilken mening det kan føre til. Den opløste sekvens i (31d) skrives nu *billingi ekr*, *billingi* er dativ sg. af enten propriet nominativ *Billingr* eller appellativet *billigr* 'tvilling', ligeledes angivet her i nominativ; *ekr* er præsens indikativ sg. 2/3p. af det stærke verbum *aka*, vn. *aka*, der (ONP) med objekt i dativ kan betyde 'få til at køre', 'køre væk', 'fjerne', 'fordrive'. Sekvensen kan altså betyde 'fordriver Billing' eller 'fordriver en tvilling' eller 'fordriver tvillingen', et resultat der så kan udnyttes i den videre afsøgning.

Denne tolkning forudsætter en tidligere anvendelse end man normalt regner med, af **i** for *e/æ*, både som omlydsvokal af *a* og som åbnet af *e*. Omlydsvokalen er her translittereret som *e* i *ekr*. Problemet blev drøftet i 5.2.

6.1. Subjektet for *ekr*

Valensforholdene ved et verbum som *aka* tilsiger at man skal finde et subjekt i nominativ.²⁴ Der er faktisk en mulighed, nemlig **hwar** 4 (19-22) der kan forstås som en pronominalform i nominativ, udlæst som *hwar*, men dårligt som *hwærr/hwerr*. Formen *hwar* kan opfattes som den samme

23 ii, ei, æi; ie, ee, æe; iæ, eæ, ææ.

24 Eller evt. en måde at konstruere en subjektsreferent på hvis der er grund til at regne med nulsubjekt. Vi kan i første runde se bort fra denne mulighed.

form som gotisk *hwas*, reanalyseret med den normale nominativ på *-z* som **hwa-z > hwa-R*.²⁵ En pronominal tolkning vil bryde med KT's tolkning af indskriften som en gåde. Det kan således ikke være substantivet vn. *hverr* 'kar' vi har at gøre med, og den konsekvente brug af \bar{y}_R -runen **R** i de tre forekomster peger da heller ikke på dette. Tager man ortografien alvorligt, ville **huar** med radikalt *-R* pege på en rod med **-s* i oprindelig udgang, med Vernersk vekslen **hwaz-á-* eller **hwez-á-*, og det er elementært umuligt, da den oprindelige temavokal *-a-* [*< IE *-o-*] ikke kan bære accenten i nominativ af en *a*-stamme. Roden bærer dermed accenten, og Verners lov finder ikke anvendelse på sådanne rodstavelser. Vestnordisk *hverr* har radikalt **-r*, ikke **-s*, og tilordnes den indoeuropæiske rod **kwer-* 'skål, kar'. KT antager da også at det er en vestnordisk skriver med usikkert forhold mellem *-r-* og *-R-* der er skyld i miseren, men man må heroverfor fastholde at udlægninger der er konsistente i forhold til allerede kendte normer og regelmæssigheder, har forrang over for lånehypoteser og hypoteser om fremmed usikkerhed.

Formen *hwar* sættes således tentativt som subjekt for *ekr*, med funktion som generaliserende relativt pronomen: *hwar B/billingi ekr* 'den som fordriver Billing el. tvillingen'.

Det er ikke indlysende hvorledes runerne 5 (1-8) forbindes med dette, og som antydnet har jeg også den forventning at disse 8 runer udgør en instruktion for sig. De er klart formelt afvigende og kan ventes at have en særlig funktion. Derimod må man spørge om runerne **turraki** i 5 (17-23) lader sig forbinde med den foreslåede tekstdel som en del af den sætning den indgår i.

6.2. Sekvensen **turraki**

Udlægningen af **turraki** 5 (17-23) er en nøgle til tolkningen. KT segmenterer til **tur raki** *tyr ræki*, OG fastholder **turraki** og læser *torræki*; men der er i hvert fald én anden mulighed for at fastholde læsningen som ét ord, nemlig at læse **turraki** med **R** som vokaltegn for **i** (**tuiraki**), der igen står for *e*, eventuelt *æ*, altså *dwer^agi* 'dværg'.

25 Den overleverede form *hwa-R* er dannet ved analogisk generalisering af udlydende *-z* i bøjningsendelser; formen **hwas* må være den oprindelige nordvestgermanske form, af *o*-trinnet **kwos*, således GG V § 594, I; jf. Hans Frede Nielsen (2000: 232). Formen *sa-R* er dannet i analogi med *hwa-R*. Modsat kan formen østnordisk *hwā* (*< hwa*; om forlængelsen, se GG I, § 113) være dannet i analogi til *sa/sā*. Tilsvarende oldengelsk *hwā*. Hans Frede Nielsen ser her en fælles nordvestgermansk innovation.

Runen \bar{y}_R , \mathfrak{h} er efter det akrofone princip et (ganske vist sjældent anvendt) alternativ til **i** (runens navn er *ihwaz*, olddansk **īR* ‘taks’). Problemstillingen er resumeret af Nielsen (1994b, jf. også Nielsen 2003 og Larsson 2002) med den konklusion at **r** kan stå for **i**, med de samme muligheder for at stå for andre vokaler (*i*, *e* og *æ*). I Danmark er *e* og \bar{e} belagt, vigtigst i Jylland.

Sønder Vissing 1 DR 55

tufa | lrt | kaurua | kubl |

Normalisering:

Tofa let gōrwa (*el. gōrwa*) kumbul

Formen **lrt** kan som **lit** stå for *lēt*. DR 127 Hobro 2 har formerne **frlaka** som **filaga** for *felaga* ‘fælle’ og **trrk** for *dreng* ‘kriger’, og den blekingiske Sturkösten (DR 363) har **skiparr** som **skipari** for *skipare*. Karl Martin Nielsen (1960: 64-66) skelner mellem Sønder Vissing og de to sidstnævnte, hvor en ‘svensk’ relation er indlysende i Blekinge og også i tilfældet Hobro 2, som han mener hører til en svensk kultur- og påvirkningssfære, med en nøje svensk parallel i stenen fra Ås i Västra Götaland, jf. omtalen i forbindelse med DR 127 (kritiseret i Nielsen 2001). Sønder Vissing 1 har derimod tilknytning til Jelling-typen og må af historiske grunde høre til 2. halvdel af 10. århundrede. Disse former nævnes for at vise at der i vikingetiden har fandtes en praksis hvor \bar{y}_R -runen har kunnet stå for *e*, samtidig med at den fortsat har sin funktion som konsonanttegn. Sønder Vissing er ældre end den svenske brug af \bar{y}_R -runen for *i/e/æ*, jf. Karl Martin Nielsen 1960: 66 og Nielsen 2001: 135-36. Vi kan meget vel være i en situation hvor Maltstenen, hvis læsningen er rigtig, vil være den ældste forekomst af **r** = **i** for *e* i Skandinavien. Sidstnævnte fører kritikken videre til opfattelsen af Hobro-stenen som svensk-påvirket, men denne diskussion behøver vi ikke gå ind i her. Det vigtige er, som Michael Lerche Nielsen²⁶ gør opmærksom på, at det er metodisk set risikabelt at slutte om slægtsskab og påvirkning med grundlag i yngre forekomster.

26 Se Michael Lerche Niensens (1994a: 178; 2001) og Michael Barnes’ (2001) kritik af den baglæns provenienslutning i runologien. Med et centralt eksempel: Formen **þaun** på Hedeby-stenen 2 (nom./akk. pl. neut. af pronomenet **sa**) findes ellers kun i runesvensk, fornsvensk og i gutnisk, og DR kategoriserer derfor teksten som ‘oldsvensk’. Men Hedeby 2 er faktisk den ældste forekomst af formen overhovedet, svensk eller ej. En lignende kritik af runologien er formuleret af historikeren Niels Lund i en kort artikel der grundlæggende gør op med forestillinger og teser om svensk beherskelse af Hedeby: Evidens af enhver art er nærmest fraværende, og det gælder altså også den sproglige og runologiske evidens, se Lund (1980). Den runologiske kritik rammer slutninger fra forekomst af kortkvistruner til svensk proveniens, en kritik der i stort omfang blevet anerkendt, se Stoklund (2001), Nielsen (2001) og Barnes (2001).

Runen **a** er støttevokal i en r-holdig kontekst, jf. DR sp. 1003-1005. Muligvis er dette den ældste forekomst på dansk grund af støttevokal i indskrifter med de yngre runer. Senere forekomster (der er kun ganske få) viser en form for vokalharmoni så støttevokalen i kontekster med **i/e** er **i**, i kontekst med **u** er **u** og i kontekst med **a** er **a**. Maltstenen kan være så gammel at man fortsat kan bruge en **a**-rune som generel støttevokal som i senurnordisk tid, og noget argument mod tolkningen er der næppe i støttevokalens kvalitet.

Denne udlægning er givetvis meget kontroversiel, med en tidlig anvendelse af runen **ʀ** som vokaltegn, så **turraki** er ækvivalent med **tuiraki**. Logikken er i øvrigt den samme som forestillingen om at maskerne på Århus 3 og Sjellebro kan skræmme en dæmon. Man kan afvise hele tolkningen af 3-5 ved at afvise læsningen af **ir-/ȳʀ**-runen som vokal, men før man gør det, bør man se på hvor mange andre dele og træk i teksten der kan falde på plads inden for denne forståelsesramme.

6.3. tuli

Antages **turraki** (= **tuiraki**) *dwer^agi*, lader denne form sig uden videre integrere i sætningen *hwar B/billingi ekr* i udlæsningen *dwer^agi* ‘dværg’ i dativ singularis, altså: *hwar B/billingi ekr dwer^agi* ‘den som fordriver dværgen Billing’ eller ‘den som fordriver en tvillingedværg’. Hvis denne generaliserende relativsætning er korrekt tolket, venter vi nu en verbalform på hovedsætningsniveau. Hovedsætningens finitte verbal finder man i **tuli** 6 (1-4), der udlæses som *dyli*, præsens konjunktiv af verbet *dylia* ‘skjule’; ‘benægte, bestride’. Hertil fra 7 (1-3) adverbiet **sua swā** ‘således’. Hele sætningskonstruktionen kan da være:

hwar Billingi ekr dwer^agi dyli swā
 ‘den som fordriver dværgen B/billing, skal benægte således’ (dvs.
 ‘udtale følgende benægtelse’)

Resten af teksten 7 (4-15) skal da kunne tolkes som en mulig benægtelse, og det betyder at den skal indeholde en nægtelse, jf. at verbet *dylia* fx i ældre middeldansk stadig konstrueres med en nægtelse i den underordnede sætning.²⁷ Hvis tolkningen er rigtig, skal **ai** forstås som nægtelsen,

27 *dyli hin ær wapn atte ath han læthe eig til thæs SkL DgI, I, 1 s. 230, 12 (text II).*

svarende til lignende former i ældre middeldansk som *æy*, *æi*, *eig*. Et alternativ er at tolke det som et adverbium med betydningen ‘altid, evigt’, svarende til ældre middeldansk *ē* ‘altid’.

6.4. Tolkningen af **ai**

De to ord gl. *æi* ‘ej, ikke’ og *ē* ‘altid’ har samme etymologiske ophav, nemlig urgermansk **aiwa-* ‘tid’, ‘tidsalder’, af indoeuropæisk ophav **aiwo-*, svarende til roden i græsk *aiōn* (der dog er afledt anderledes).

Udviklingen kan beskrives som en polarisering i syntagmet **ne ... aiwa* ‘ikke nogensinde’, ‘never in time’. Udviklingen af nægtelsen sker således at **ne ... aiwa* afbleges semantisk til funktion som ren nægtelse og dernæst reduceres i det syntagmatiske udtryk så formen **aiwa-* alene udtrykker negationen, senere i formen ældre middeldansk *æi*, osv. Dette svarer til velkendte dannelser i romanske sprog som *ne ... passum* > fransk *ne ... pas* > *pas*; *ne ... mica* > oldfransk *ne ... mie* > *mie*; > italiensk *mica*.

Vi antager at **ne ... aiwa* > *æi* har udgangspunkt i betydningen ‘ikke i tiden, never in time’. Et mellemtrin kan have haft betydningen ‘ikke ... altid’ = ‘somme tider ikke’. Til dette mellemtrin kan reanalysen af **aiwa* til adverbium være sket, i betydningen ‘altid’ med den oprindelige form **aiwa* > **aiw* > **ai**. Tilsvarende er sket i engelsk hvor *ever* både har betydningen ‘altid’ (*for ever, everlasting*) og ‘nogensinde’ (*When will they ever learn?*).

Hermed findes der i oldskandinavisk tendentielt et homonympar *æi*¹ ‘ikke’ og *æi*² ‘altid’. Denne homonymi opløses i både vest- og østnordisk ved entydige nydannelser af nægtelsen og ved monoftongering af adverbiet:

	Nægtelse	Tidsadverbium
vestnordisk	<i>ei-gi</i> el. <i>ei</i>	<i>ei</i> el. <i>ē</i>
østnordisk	<i>æi</i>	<i>ē</i>
østnordisk	<i>æi-gi</i> > <i>æ-gi</i>	
østnordisk	<i>ækki</i>	
østnordisk	<i>inkte</i>	
gutnisk	<i>ai</i> el. <i>ecki</i>	<i>ē</i>

I vestnordisk er den almindelige nægtelse en udvidelse med den enklitiske partikel *-gi*, men som det fremgår af ONP, anvendes en diftongisk

nægtelse *ei* i et vist omfang. I østnordisk monoftongeres tidsadverbiet normalt til formen *ē*; nægtelsen *æi* monoftongeres derimod ikke. Dannelsen med *-gi* findes også. Hällestad 1 har **aigi** med mulig diftong (*æigi* el. *ægi*), men **stin** med monoftongering. Til nægtelsen udvikles der også synonymer ud fra nægtede pronominalformer i neutrum sg. (*æcki*, *inkte*).

Vi ved ikke præcis hvor gammel den østnordiske differentiering mellem *æi* og *ē* er. Maltindskriften har *tæitirūnqr* og *æiwinrūnqr* med mulig bevaret diftong, og dette strider jo ikke i sig selv mod en tolkning af **ai** som nægtelsen *æi*. Det er muligt at Maltstenen fortsat har homonymerne bevaret, altså at **ai** kan stå for *æi* i begge ordklasser og funktioner, og Malt indeholder i øvrigt ikke sikre eksempler på monoftongering. Den monoftongerede form af adverbiet forekommer ifølge DR først i periode 3.2., altså efter vikingetiden, fx:

DR 212 Tillitse: **e mun · stant | a · meþ · sten | lifir · uitrint · su · iar**
· uan · eskil
ē mun standa meþ sten lifir vitrind su ær van eskil
 ‘evigt skal stå mens stenen lever, det vidnesbyrd som
 Eskil gjorde’

Er det et problem at antage at muligheden for at skelne mellem *æi* nægtelse og *ē* adverbium kan være ældre end DR 212 Tillitse? I tilfælde hvor alvorlig homonymi truer, er det ikke utænkeligt at der udvikles en ny kontrast netop her, uden at en generel monoftongering i øvrigt behøver at forudsættes.

I vestnordisk er formen *æ* for tidsadverbiet ‘altid’ slet ikke usædvanlig. I ONP’s materiale er formen velrepræsenteret i oldnorsk: Barlaams saga og Josaphat (ca. 16 citater), Ólafs saga hins helga efter Uppsala Delagardieske samling nr. 8ⁱⁱ (5 citater), og Kongespejlet (5 citater), men der er også gamle islandske belæg, fx fra Grágás: *alldar trygþir: þær er æ scolo halldaz* GrgStað 407^s [c1260-1270], og i den 2. grammatiske afhandling betragtes *æ* som en variantform til *ey*:

þat er kallat ey eða .æ. er alldri þrytr *Gramm²U 59² [c1300-1325]*
 ‘det kaldes *ey* eller *æ* som aldrig har ende’

Også en tilsvarende østnordisk sprogtilstand er empirisk belagt, nemlig i gutnisk, repræsenteret her med teksten i Stockholm B 64. Gutnisk har som

hovedregel ikke monoftongering, fx følgende fra Pipping 1905-07, med skånske parallelformer i parentes: *aign* (egn), *daila* (dela ‘tvist’), *mair* (mer), *stain* (sten), *tueir* (twe); *daubr* (døthær), *hauga* akk. pl. (høga), *laus* (løs); *oyra* (øra), *royna* (røna ‘prøve’), *troysta* (trøsta). En markant undtagelse er netop adverbiet \bar{e} ‘altid’, der i B 64 ifølge Pipping forekommer 13 gange i formen \bar{e} , mod 1 gang i formen *ai*;²⁸ derimod er der op mod 100 forekomster af *ai* (æi ‘ej’), ingen eksempler på *aigi* eller *egi*, og nogle få på *ecki* (SkL *æcki* ‘ikke, intet’).

Formerne vn. $\bar{æ}/\bar{e}$ og gutnisk \bar{e} kan være låneformer fra monoftongeret østnordisk; men den mulige forekomst af formen \bar{e} på en torshammer fundet i 2014 kan vise at en østnordisk differentiering mellem $\bar{æ}$ som nægtelse og \bar{e} som adverbiet ‘altid’ må ligge meget tidligt. Det må principielt være muligt at runesproget i perioden 800-900 kan have differentieret mellem adverbierne $\bar{æ}$ og \bar{e} , og at diftongiske former som **taitirunǫr** og **aiuinrunǫr** ikke er tvingende argumenter mod at læse **ai** = $\bar{æ}$ (nægtelsen) og **i** = \bar{e} (adverbiet). Jeg vender tilbage under tolkningen af linje 1 i afsnit 8 med indholdsmæssige argumenter for at indskriften også indeholder eksempler på adverbiet i formen \bar{e} .

6.5. Linjen **ai** : **titultitul**

Hvilken af de to former $\bar{æ}i^1$ og $\bar{æ}i^2$ kan give mening? Er den hidtidige udlæsning rigtig, er nægtelsen det sandsynlige. Formuleringen af en proposition til en benægtelse skal på dette sprogtrin selv indeholde en nægtelse.

Linjen 7 (4-15) lyder: **ai** : **titultitul**. Jeg vil foreslå en simpel tolkning med segmenteringen **ai** : **ti tulti tul** og udlæsningen $\bar{æ}i$ *ti* (el. *Ti*) *duldi dul* ‘bedraget og/eller skjulestedet narrede ikke guden (el. Tir)’. Formen *dul* er sætningens subjekt, det betyder ‘skjulen’ eller ‘bedrag’, ‘illusion’ (ONP), finittet er *duldi*, præteritum indikativ sg. af *dylia*, der ud over betydningen ‘benægte’ også kan betyde

28 Gutalag 17:11 (Pipping 1905-07). DR 378 Bodilsker 5 sættes til periode 3.1. og anses i DR for svensk, men lyder: **asbiarn · lit · rita stain iftir · buturþu · kunu · sina · kuþ · litin · ant · i**, hvor der både er diftong i **stain** og **i** = *e* for \bar{e} : ‘Gud lette ham evigt i ånden’ med **litin** som **liti-n** med enklitisk pronomen. Trækkene er ikke specielt svenske, men teksten er forenelig med en sprogtilstand hvor diftonger fastholdes, samtidig med at adverbiet hedder \bar{e} .

‘skjule, holde i uvidenhed, forblænde’ (ONP); *tī/Tī* er akkusativ af *tīR/TīR*. Meningen er altså at *tīR/TīR* (**tīwaz*) har gennemskuet Billings forsøg på at narre os ved at gemme sig i stenen. Om *tī/Tī* er et appellativ eller proprium, og hvem det refererer til, lader jeg være ubesvaret, men det må være en gud der har rang som ‘den ældste af aserne’ eller ‘den urgamle as’, jf. at Sørensen (1958: 126) regner med muligheden for appellativet **tī* ‘gud’ som første led i bynavne som *Tisted*, *Tibirke*, *Tim*, på lige fod med propriet *Tī*. Pointen i tekstlinjen er den samme som i Tors erklæring mod dværgen Alvíss i Alvíssmåls sidste strofe, hvor dværgen erklæres for overvundet: Billing er gennemskuet af guden og fanget af det lys der er ledt ind i stenen, se afsnit 7.

Tolkningen forudsætter en tidlig lukning af præteritums morfemet *-ð-* i verber efter 2. svage konjugation: verbalstammer på *-l-*, *-n-* og *-m-*, altså *-lð-* > *-ld-*, *-nð-* > *-nd-* og *-mð-* > *-md-*, i fx præteritumsformerne *duldi* (tidlig vn. *dulði*), *sundi* (tidlig vn. *sunði*) og *samdi* (tidlig vn. *samði*), jf. GG § 728-730. I GG § 294.1 hedder det at udviklingen er før håndskriftperioden, men der er ikke evidens i GG for en tidsfæstelse. Vi har dokumentation for overgangen ved *īa*-verbet **raisa/risa** med mange eksempler på præteritum *-s-þ-*, altså **raisþi, risþi**; her er overgangen til **raisti/risti** dokumenteret fra periode 3.1. og senere, især på bornholmske sten. Der kan ikke udledes noget heraf.

Analogi kan spille en rolle. De præterito-præsensiske verber danner nye præterita uden temavokal, altså efter mønstret rod-dentalsuffiks-endelse. I *l*-stammer på *-n* + dental og *-l* + dental får vi da dentalen *-d-*, altså formerne *mun-d-i* og *skul-d-i*. Sammen med de to nedarvede *īa*-verber med atematiske præterita på *-d-*, nemlig *saldi* og *wildi* (3sg) til henholdsvis *sælia* og *wilia* kan disse præteritopræsensia være udgangspunkt for en tidlig analogisk dannelse af former som *dwaldi*, *duldi*, *taldi* og *waldi*, til *dwælia*, *dylia*, *tælia* og *wælia*.

Andre segmenteringer er mulige. KT læser **ai : ti tul ti tul** (1990: 36-38), opfatter **ai** som *æi*² ‘altid’, regner med to forekomster af substantivet *dul* ‘skjul’, skjulen’ og to forekomster af en form (imperativ) af verbet *tēa*, svarende til vn. *tjá* ‘vise, give’. Hun oversætter ordret gengivet: »giv evigt fordølgelse, giv evigt fordølgelse«, uden præcist at sige hvad det er der dølges for hvem. *Dul* kan foruden ‘benægtelse’ betyde ‘skjulen, tilsløring, blændværk; selvbedrag’ (ONP), men det kan ikke betegne en magisk kraft, som KT synes at mene.

7. *TæitirūnqR* og *æiwinrūnqR* og deres funktion. Analyse af 3 (5-14)

Hvis formen **kul** er direkte objekt for **karþi**, må sekvensen **finr falš** være en ligefrem sætning med *finnR* som subjekt og *falš* som reflexivform. Formerne **taitirunqR** og **aiuinrunqR** kan dårligt læses som direkte objekter for en reflexivform.

7.1. Verbalformen **falš**

Man kan undre sig over at formen er **falš** og ikke **falsk**. Grønvik mener det er udeladelse af *-k* i trekonsonantgruppe: **falš** · **taitirunqR**, hvor *falskteitirunqR* bliver til *falsteitirunqR*. Med den her foreslåede tolkning er dette ikke nødvendigt, for en sådan reduktion er usandsynlig hen over en sætningsgrænse. Grønvik antager også singularisbrug i en pluraliskontekst, og det er rigtigt at fænomenet er velbelagt i vestnordisk prosa og poesi. Af indholdsmæssige grunde mener jeg ikke denne analyse kommer på tale, men det kommer naturligvis an på om man accepterer dværgeuddrivelsestolkningen eller ej. Argumentet er og bliver at jeg mener min tolkning får flest mulige træk til at falde på plads i en helhed.

Mediopassiv på *-s* i østnordisk er belagt fra 1000-tallet på svenske sten: **antap̄is andaðis** el. *ændaðis* (U 136 Broby v. Täby, Jansson 1987: 72); **antap̄is andaðis** el. *ændaðis* (Sö 65 Djulefors, Jansson 1987: 73); **endap̄us** (+) *endaðus* (Sö 34 Tjuvstigen, Jansson 1987: 139, her gengivet *ændaðus*). På DR's område finder man DR 6 Slesvig **[h]uilis : kr...**, der sættes til periode 2.2. Her kan der dog være tale om ortografisk reduktion af **huilisk : kr...** til **huilis : kr**,²⁹ men reduktioner går normalt ikke henover skille tegn. Samme periode har DR 66 Århus 4 **barþusk**, DR 131 Års **kuask**. Samplonius (1992) ser i de to sidste former et afgørende argument mod læsningen som mediopassiv:

Die Lesung **fals** ist problematisch. Hier eine reflexive Form vom Zeitwort altdan. *fæla* anzunehmen, ist wenig glücklich, da in den relativ späten Inschriften von Århus 4 (DR 66) und Års (DR 131)

29 DR 6 Slesvig regnes i DR for ristet af en svensker på grund af ornamentik og brug af kvistruner for *n*, ikke for *a*. Sproget bestemmes som oldsvensk, men det fremgår ikke hvordan. Det er mig ikke muligt at finde et eneste sikkert oldsvensk træk, jf. i øvrigt note 26.

das **k** noch keineswegs verschwunden ist. Man wird sich folglich zum zweiten Vorschlag bekennen müssen. Handelt es sich vielleicht um eine fehlgeschlagene **h**-Rune? Eine Form ***falh** läßt sich ja sprachlich befürworten. (68).

Det er ikke noget egentligt problem at formen *-s* med denne analyse er belagt tidligere end man hidtil har vidst, formentlig i det 9. århundrede, hvis man sætter Ribe/Snoldelev til tidligt i 8. århundrede og Gørlev/Malt til et lille århundrede senere. Samplonius forudsætter at formen *-s* dannes ved reduktion af *-sk*, men hvis man accepterer den gængse opfattelse (GG VIII § 912, II § 407) at *s*-formernes ophav er dativformen af reflexivet, altså **-seR > *-sR > *-ss > -s*, så er begge former til rådighed fra begyndelsen. I gotisk bestemmes reflexivets form entydigt af det styrende verbals stamme,³⁰ men i nordisk må *-s* og *-sk* under eller efter enklisedannelsen have tabt den tegnmæssige forbindelse til reflexivpronomenernes kasusmodsætning akk. *sik* : dat. *ser*. I stedet for modsætningen (i østnordisk form) *sik* : *sæ(R)* = *-sk* : *-sR/-s* bliver *-sk* og *-s* varianter af en og samme reflexivendelse, og dette kan udmærket være sket før 800. Samplonius' argument forudsætter i øvrigt at morfologiske former ikke kan koeksistere gennem længere tidsrum som varianter; men forandringer i morfologiske systemer fra A til B følger som al anden normforandring mønstret A > A og/eller B > B, dvs. at der i en periode er alternative, evt. konkurrerende varianter. Samme sprogbruger kan således råde over begge varianter. Der er intet i moderne teori om sprogforandring (jf. Henning Andersen 1973, 2006, 2008) der forhindrer at man meget tidligt har haft tilstanden A og/eller B, og for så vidt kan **falš** være det første belæg fra 800-tallet.

Stoklund (1994) læser som nævnt også **falš**. Hun forsøger at forlige formen med risterformlen *NN fal ... rúnar ...* som den er kendt fra de blekingske indskrifter Stentofte og Björketorp og foreslår at **falš** kan høre til den gruppe reflexiver som Nygaard (1865-67)³¹ beskriver som mediopassive former der har fået ny, aktiv betydning.

30 Eksempler på dativ i gotisk (kilder er Streitberg 1965, Wright 1954): *miton sis* 'tænke ved sig selv, overveje': *þatei swa þai mitodedun sis* 'at de tænkte sådan ved sig selv' Mark 2, 8; *þagkjan sis* 'overveje, tænke': *þahta sis hweleika wesi so goleins* 'hun tænkte hvad det var for en hilsen' Luk 1, 29; *ogan sis* 'blive grebet af frygt': *jah ohtedun sis* 'og de blev grebet af frygt' Joh 6, 19.

31 Jf. også Nygaard (1905), hvor meget materiale gentages, men hvor der ikke foreslås nogen sammenhæng med 'dativus ethicus'.

Herefter må verbet være *fals*, 3. person singularis præteritum af *fiāla*, *fæla*, hvor en reflexiv form eventuelt kan overvejes, svarende til Edda-digtningens brug af denne form »i samme Betydning som i den active«, hvor reflexivendelsen må opfattes som en hensynsbetegnelse, »dativus ethicus«, som »alene tjener til at udhæve det subjective ved Handlingen« (Nygaard 1865-1867, 1: 56). Verbet er velkendt i betydningen 'skjule' eller eventuelt 'bestemme for', ifølge Grønvik (1981: 172 f.) og netop forbundet med »runer« som objekt i de senurnordiske Stentofte-Björketorp-indskrifter. (Stoklund 1994: 193-94)

Nygaard taler faktisk om dannelsen af deponente verber, altså verber med (medio)passiv form, men aktiv betydning. Nogle af disse danner nye transitive verber (*hræðask* 'ræddes for', *óttask* 'frygte', *forðask* 'undgå') og styrer dermed akkusativ; andre er intransitive. Marie Stoklund nævner ikke disse tre, men har klart brug for paralleller hvor et verbum i reflexiv form kan styre et direkte objekt. Det eneste tydelige eddabelæg er: *Pik skal Freyr fiask* 'dig skal Frej hade' (Før Skirmis 33, 1; efter Helgason 1965), der muligvis kan tolkes som et yderligere deponent eksempel, jf. aktiv form i Lokasenna 35, l. 4-5 (Helgason 1965): *møg þann er mangi fiar* 'et familiemedlem som ingen hader'.

Det afgørende er at der ikke er belæg på *felask* i deponent funktion med direkte objekter, hverken i ONP eller i Fritznors ordbog. Verbet er transitivt, og *felask* er klart reflexivt og ikke belagt som nydannet deponent verbum: Det betyder enten 'skjule sig' eller 'stille sig til rådighed, stille sig under nogen'.

Stoklund citerer Nygaard for at det synspunkt at mange eksempler (herunder Sk. 33 ovenfor) er eksempler på oprindelig såkaldt etisk dativ, men hverken Nygaard eller Stoklund har fat på dette begrebs traditionelle indhold. I latinsk grammatik bruges det om adverbial dativ der angiver afsenderens engagement i ytringens proposition eller hans ønske om at påvirke modtagerens engagement, se Hofmann og Szantyr (1972: 93-94). Derfor er de gængse eksempler i latinske grammatikker med pronomener i 1p. og 2p. (*mihi, nobis, tibi, vobis*), se Madvig (1894: 45-46) og Sjöstrand (1960: 170);³² sidstnævnte peger på den funktionelle lighed med sætnings-

32 Hos Franz Blatt (1946: 91) omtales det samme forhold som »en Dativ der sætter (...) hele Sætningen i Relation til en af denne subjektivt berørt Person«, men det benævnes »dativus sympatheticus«, hvad der hos Hofmann og Szantyr (1972: 94-96) og hos Löfstedt (1942: 225ff.) dækker noget andet.

adverbier: *Mihi illam laudas?* ‘Berømmer du verkligen henne?’ Nygaards formulering om det subjektive er nok en genklang af sådanne beskrivelser, men hans beskrivelse er ikke til nogen hjælp i tolkningen af **fals**.

Grammatik og leksikon modsiger således forestillingen om en risterformel. Den dativiske tolkning giver ikke mening, men det gør til gengæld den simple refleksive tolkning af *fals* ‘skjulte sig’.

7.2. Tolkning af **fals** i tekstens kohærens

Finnr fals betyder ‘Finnr skjulte sig’, og denne sætning kan knyttes til indskriftens dværgetematik som foreslået i afsnit 6: Navnet vn. *Finnr* er kendt som dværgenavn fra Völuspás dværgerækker (Helgason 1965, Vsp. 16, 4), og formentlig kan navnet på en dværg bruges metonymisk om kategorien eller om et uspecificeret eksemplar af kategorien. Dvæрге kan skjule sig i en sten eller i jorden eller tage bolig i en sten, og hermed ved vi at der kan være noget at fordrive fra stenen. *Finnr* betyder jo i ældre nordisk en ‘same’, og disse oprindelige finner er sat i forbindelse med trolddomskraft.³³ Navnet må antyde dværgens dæmoniske kræfter.

Dvæрге er ingen hyggelig folkløse, men skade- og sygdomsvoldende dæmoner. De kan besætte kumler så disse ikke kan bruges af dem de er sat efter, og de kan besætte levende væsener med sygdom og lidelse som resultat. Denne tekstdels pragmatik tages op i 7.5.

7.3. Drilleruner og evighedsruner

Teksten lyder:

3 (12-22) : **taitirunǫr · u**
4 (1-23) **aiuinrunǫr : suli · alta :**

33 Ordet *finnr* er betegnelsen for et menneske af den oprindelige finsk-ugriske befolkning, altså en same. Det bruges kun sekundært om beboerne af den vestlige del af det nuværende Finland. Samerne tillagdes trolddomsevner:

Da Finnerne [altså samerne] fremfor andre Folk ansaaes at være i Besiddelse af Dygtighed til Udøvelse af al Slags Trolddom, gives der oftere i Lovene Forbud mod at *trúa á Finna*, *Eids*. I, 45¹; *fara til Finna Eids*. 2, 34²; ligesom man har flere Fortællinger om, at Normændene henvendte sig til dem for at vordre i et eller andet Anliggende hjælpne ved deres Trolddomskunst; skjønt det ogsaa kan være muligt, at Ordet *finnr* paa Grund deraf er kommet til at betegne en Troldkarl i Almindelighed (Fritzner 1886-96, opslagsord *Finnr*).

KT og OG forstår **u** som fejl for **u[k]** eller som deling af ordet **uk** ved linjeskifte: **taitirunǫr · u/kiuinrunǫr** *taitirunǫr o/k æwinrunǫr*; men linjeskiftet er unødvendigt og uforklaret, for der er som nævnt i 1.1 rigelig udfyldt plads efter runen **u**. Man må således være forpligtet til at forsøge om **u** kan være et selvstændigt ord, og det er der faktisk intet til hinder for, nemlig ordformen *ȳ*, akkusativ af *ȳR* ‘taks’.

Jeg foreslår med KT at læse **sul** som *sōl* ‘sol, solen’. Verbet **alta** *ælda*, jf. vn. *elta*, betyder (ONP) ‘ælte, bearbejde’; ‘drive, drive fremad’, ofte med retningsspecifikation: *elta braut, elta ut*. Det forudsættes ikke at objektet betegner levende væsener, det kan også være fx sygdomme, jf. Harpestreng 149, 25: »*suræ ... æltær burt then illæ eldæ*« ‘syre driver den dårlige ild bort’.³⁴ Meningen kan da være at runernes tekst driver sollyset ind i stenen. En oversættelse til engelsk falder her mundret: ‘work the sun(light) into the stone’. Tilsvarende kan man efter denne læsning drive taks ind i stenen, et forhold jeg kommer tilbage til i afsnit 9. Jeg foreslår således at der læses:

(32) **taitirunǫr · u / aiuinrunǫr : suli · alta**

<i>taitirūnǫr</i>	<i>ȳ</i> /	<i>æiwinrūnǫr</i>	<i>sol</i>	<i>i</i>	<i>ælda</i>
ordspilsruner	taks	evighedsruner	sol	ind	driver
‘ordspilsruner [driver] taks [ind], evighedsruner driver sol(en) ind’					

med præposition og finit verbal fælles, eller om man vil, underforstået i **taitirunǫr · u (i alta)** *taitirūnǫr ȳ (i ælda)* ‘morskabsruner driver taks i stenen’.

Man må se denne udlægning i lyset af afsnit 9, der handler om taksens rolle i uddrivelseshandlingen.

34 Betydningen ‘udsætte for overlast’ kendes også i ONP’s materiale, så sandsynligheden for at **ailti** *ælti* (DR 209 Glavendrup) har netop den betydning, er rimelig stor. Den semantiske afstand mellem hovedbetydningerne ‘drive af sted, fordrive’, ‘(om)forme’ og betydningen ‘ødelægge’ er ellers Harry Andersens hovedargument for at afvise at **ailti** kan svare til vn. *elta* (Harry Andersen 1972 [1946]: 32-35, 41). ONP’s betydning 3) lyder: [e-t] [med e-u] *ælte, nulre, grundigt bearbejde, tilføje skade | knead, rub, treat/work thoroughly, inflict damage*. Betydningen ‘bearbejde, omforme’ giver også god mening på Glavendrup, og ONP’s eksempler der betyder ‘udsætte for skade eller overlast’, er følgende: ek skal yðra hvð *ellða* [var: *ellta* láta] *knaliga með klvngrym eyðimerkr var: StjC 395²⁰: AM 226 fol “A” (~ lat. conteram Vulg Judic 8,7) [c1360-1370 & c]; er þau nalguduzt husit þa sa þau marga þiona ... beria og briota bora og *ellta* [var: *kliufa Dugg624 48²²] Dugg681a 48¹¹ [c1450]*. Hvis **ailti** læses *ælti*, er det altså et tidligt eksempel på brug af **ai** som digraf for *æ*, jf. også Karl Martin Nielsen 1960: 8-10).*

7.4. Solen og dværgen

Forslaget er i rimelig overensstemmelse med beskrivelser i andre kilder af dværges forhold til lys: Lyset tager livet af dem, gør dem til sten selv eller paralyserer dem.

Dværgen Alvíss i *Álvísmál* (Helgason 1965) bor under en sten i jorden. Han vil giftes med et kvinde-menneske, men Tor er pigens formynder. Tors strategi er at udspørge og smigre Álvíss så han glemmer at det bliver morgen og dermed bliver fanget af lyset. Tor håner dværgens perverse, nekrofile seksualitet:

Hvi ertu svá fólur um nasar?	Hvorfor så bleg om næsebor?
Vartu í nótt með ná?	Lå du i nat med lig?
Þursa líki þikkir mér á þér vera;	Jætter synes jeg mest du ligner
Ertattu til brúðar borinn. (2, l. 2-6)	Ej er du til kvindebrud født.

Dværgen er ikke til levende kvinder og får således ikke sin vilje med Tors gode vilje:

At ósátt minni skaltu þat	Ikke med mit ja skal du
it unga man hafa	få den unge mø
ok þat gjaforð geta! (6, l. 4-6)	som ægteviv

Dværgen får først Tors accept hvis han kan svare på alt det Tor vil vide om hvad verden hedder på gude-, alfe-, dværge- og menneskesprog. Strofe op og strofe ned, men det er en fælde:

Miklom tálom ek kveð tældan þik,	Jeg har narret dig med stort bedrag
uppi ertu, dvergr, um dagaðr:	du er fanget, dværg, i dagens lys.
Nú skínn sól i sáli! (35, l. 4-7)	Nu skinner solen i sale.

Der er næppe tvivl om at **sul** må stå for *sol*, og en forestilling om solens funktion i forhold til dværge og deres udskøjelser er kendt fra eddadigtene. Det giver således god mening at solen skal ind i stenen, og at dette kan ske ved runetekstens kraft og ved en guds hjælp.

Menneskers konflikt med dværge udspiller sig som Tors med Alvíss ved at den kloge søger at narre den mindre kloge. Om man vil, udspiller den sig ved dværgenes stendøre (jf. Hafstein 2003): Dværgen søges lukket ude, mennesker kan blive lukket ind(e). For mennesker

gælder det om at åbne stenen for lyset med en guds hjælp; uden en guds hjælp kan dværge være farlige, og det kan gå som for kong Sveigðir der narres ind i dværgens stenslot for at møde Odin og finde gudernes verden, men aldrig kommer ud igen.³⁵ Menneskers klogskab viser sig i at man ved hvilke ritualer og gudepåkaldelser der er virksomme.

Man kan undre sig over at der optræder to dværgenavne, men jeg mener det kan forklares ved at instruktionen om dværge (se afsnit 5) sigter til fremtidige dværge, til den løbende beskyttelse af monumentet. *Finnr* er navnet på den første dværg der havde skjult sig, og som er fordrevet med runernes instruktion og virkning; den eventuelle nye dværg hedder helt meningsfuldt *Billigr* ‘tvillingen’, altså en ligesom den oprindelige *Finnr*.

7.5. Dværgen i indskriften på Ribe hjerneskal

Der er ikke fuld klarhed over alle detaljer i denne indskrift, men kun her finder man med rimelig sikkerhed en omtale af en skadevoldende dværg. Andre beskyttelsesindskrifter er rettet mod mennesker der vil forgribe sig på stenen og deres straf er at blive dæmoniseret som troldmand (*rætti*, akk. *rata rætta*; oisl. *hretti*) eller som sejdkoger (*sipi siði*) med eksklusion og fredløshed som følge.

Der er også andre indskrifter der handler om uddrivelse af dæmoner med gudens eller guders hjælp, fx Kvinnebyamulettens, Canterburyformularen og Sigtuna-amulettens. De kan kun omtales kort her. Samme placering får indskrifter som Nørre Nærå og Gørlev 1, indskrifter der omtaler den normale brug af et kummel.

Indskriften på Ribe hjerneskal lyder i Grønviks tolkning (1999):

(33) ulfuraukupinaukhotiurhialbburiisuiþrþaimauiarkiauktuirkuniu
[(boret) hul] buur

med følgende segmentering, normalisering oversættelse (sekvensen **buur** udelades herefter):

35 Heimskringla STUAGNL, *Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur*, Ynglinga saga s. 26-27, herunder også en strofe af digtet Ynglingatal af Þjóðólfr inn Hvinverski, der gengiver episoden.

(34) **ulfur auk upin auk hotiur hialb buri is uipr þaima uiarki
Auk tuirkuniu [hul] buur**

*Ulfur ok Óðinn ok Hōtīwr hialp buri es wiðr þæima wærki ok
dwegynju. [hul]*

‘Ulv og Odin og Den Høje Tir’ ‘Hjælp for sønnen er (der) mod smerten og dværgekviden’.

Ifølge Marie Stoklund (2004) er sidste rune før hullet ikke **u**, men **n**, og de ni sidste runer lyder således **tuirkunin**, tolket af hende selv og af Schulte (2006: 9-12) som *dweg unnin*; men man må enten vente et led i dativ styret af **uiþr** og parallelt med **uiarki** *wærki* – og det får man næppe med udgangen **unin** – eller et nominativisk **-R** som del af en ikke-finit ytring *dweg(-R) unninn* ‘dværgen er overvundet’.

Marie Stoklunds analyse har meget imod sig syntaktisk set. Hun henviser til Anders Bjerrum for at finde en parallel til passiv + akkusativ, men hun overser at Bjerrum (1966 [1954]: 63-64) bestemmer konstruktionen som specifikt skånsk. Den findes ifølge ham ikke i fornsvensk og heller ikke i Nygaard (1905), men er en skånsk novation. Bjerrums eksempler er endvidere med *s*-passiv, men den formodede parallel på Ribe hjerneskal ville være med perifrastisk passiv. En sådan perifrastisk parallel er mig bekendt ikke belagt, heller ikke i senere tid, og man kan ikke forvente at participiet ville kongruere med objektsformen. Den rette hypotetiske konstruktion med akkusativ ville være **(es) unnit dwerg*. Prædikativet skal normalt kongruere med subjektet, og er der intet subjekt, indtræder neutrumsformen som default.

På den anden side er Grønviks forslag om et ellers ukendt *dwegynja* svarende til *ásynja* heller ikke fuldt overbevisende, bl.a. fordi det vestnordiske ord for dværg af hunkøn er *dyrgja*.

Jeg skal ikke forsøge at tage bindende stilling til dette problem, men i begge tilfælde er indskriften værneruner (*æiwinrunar*), hvad de tre formodede Odinsnavne *Ulfur ok Óðinn ok Hōtīwr* også tyder på. De kan være en tredobbelt påkaldelse af Odin som beskytter mod dværgen.

Her kan der være en anden lighed med Malt, nemlig den tredobelte *tīwaz*-rune i linje 4 (23).

Der er ingen samtidige paralleller, kun forgængere fra urnordisk tid. Sammenligningen med Ribeskallen giver i det mindste den parallel at tredobelte gudepåkaldelser mod dværge er en kendt mulighed, og jeg vil

pege på at den tredobbelte tir-rune kan forstås som en tilsvarende anråbelse af en guddom som deltager i uddrivelsen. Man må antage at dværge som besætter kumler, ødelægger disses normale funktionsmulighed, at sikre den dødes fred. På tilsvarende måde kan dværge besætte personer, og en sådan besat persons hjerneskal kan tjene som amulet for andre mod tilsvarende besættelser.

Dværge kan forstyrre både sjælefred og legemets fred, og de kan ødelægge kumler, så de ikke kan bruges efter deres bestemmelse. Denne bestemmelse fremgår af teksterne på Nørre Nærå og Gørlev 1:

(35) Nørre Nærå:

**þurmutr
niqt kubls**

med udlæsningen *þormundr niqt kumbls* ('må Tormund bruge kumlet' (som det skal bruges)), efter den etablerede mening som en magisk formular der skal forhindre den døde i at gå igen (Moltke 1985: 157-58, 166-68; McKinnell, Simek og Düwel 2003: 170; 134-35). Gørlev 1 har tilsvarende **niutalkums** for *niüt wæl kumls* 'brug kumlet vel'.³⁶

Dæmoner trives bedst i det skjulte, og afsløringen af dværgens skjul og forsøg på at narre mennesker og guder er et vigtigt træk i Maltindskriften: Solen ser ind i dværgens skjul, og guden gennemskuer ham. På lignende måde slås det fast i sygdomsindskrifter at selve afsløringen er vigtig: Sigtuna-amuletten og Canterburyformularen indeholder henholdsvis **funtin is fundinn es** og **funtin istu fundinn estu** 'du er fundet' og herefter kan besværgelsesformularen så følge, fx i Canterburyteksten *Þórr wigi þik*. På Kvinneby-amuletten understreges det også at afsløringen går forud for fordrivelsen eller ødelæggelsen af dæmonen. Hvis Louis-Jensens opfattelse følges (2006), er afsløringen linjen *es þær vīs in brā* 'den skinnende (dvs. dæmonen) er tydelig for dig', og derefter følger besværgelsen om at Tor vil ødelægge dæmonen.

36 Der er ingen syntaktiske argumenter imod at opfatte *þormundr* som den døde. Imperativsætninger i ældre nordisk tager uden videre eksplicite subjekter og objekter:

(i) *thu stik mech mz thyn wredhe* (Søndagsevangelier 191, 24-25)

du (subj.) *stik* (imp. sg.) *mig med din vrede*

'du skal stikke mig med din vrede'.

(ii) opriffuen først thistzlænæ (...) ok huetet insanken ij mynæ ladhæ (Søndagsevangelier 102, 11-13)

opriv (imp.pl.) *først tidslerne (...)* og *hveden* (dir. obj.) *indsank* (imp. pl.) *i min lade*

'riv først tidslerne op (...) og hveden skal I samle ind i min lade'.

Der er således strukturelle fællestræk mellem de to typer fordrivelses- og beskyttelsestekster, nemlig i vigtigheden af afsløring før uddrivelse.

8. Tekstens første linje som flertydige drilleruner.

Analyse af 1 (1-23) og 4 (11-18)

Indskriftens første linje lyder (A) som ansat i afsnit 2 og (B) i KT's translitteration:

- (A) **huarisi : alistiaša : huaris**
 (B) **huarisi : alistiaša : huaris[i]**

Jeg vil gå ud fra B, men kort overveje hvilke konsekvenser A vil have for tolkningen.

Jeg har givet afkald på at læse **huar** som andet end en pronominalform i nominativ, og her er der således to. Der ses bort fra muligheden for at tolke 22-23 som præsens konjunktiv af det ikke belagte verbum vn. **sia* 'gni-stre'. Det kan ikke udelukkes at der har eksisteret et sådant verbum, men den indholdsmæssige sammenhæng der skulle underbygge det, er ikke en del af mine præmisser.

Sekvensen **isi** er uden paralleller i DR's tekstmateriale og i RD. Først for nylig er der fundet en indskrift der kan give et fingerpeg om tolkningsmulighederne for sekvensen **isi**. *Skalk* 4, 2014 bringer en artikel (Rasmussen, Pentz & Imer 2014) om fundet samme år på en mark på Lolland af en torshammer med en runeindskrift. Forfatterne anfører teksten som **hmar x is** og oversætter det til 'det er en hammer, dette er hammeren', med en vis ironi over ortografien og det magre eller fraværende indhold: »Måske har runemageren ikke været den allermest skriftkyndige, men han har da haft ordet i sin magt. *Dette er en hammer* – så er det sagt!« (2014: 17).

Ristefejl er imidlertid helt usandsynligt i et simpelt tilfælde som **hmar**, og sådanne eksempler kan være en nøgle til at forstå former som ligner usystematiske forkortelser eller fejl, men ikke nødvendigvis er det.

Jeg vil foreslå at **hmar** opløses som **hamar**, med **h** som en form for standardforkortelse for **ha**, jf. eksempler på forkortelse af pronomenet **hans** som **hns**, DR 107 Egå, DR 391 Øster Marie 2, af **harpa** som **hrpa**, DR 86 Langå 3. Forestillingen om sådanne standardforkortelser kan let føre til en diskussion af begrebet inklusiv eller gemt binderune; men en sådan diskussion belyser ikke læsningen af Maltstenen og føres derfor ikke her.

I Danske Runeindskrifter³⁷ benævnes hammeren Købelev-torshammer med følgende kommentar:

Indskriften er omkranset af en indridset rammelinje på højre og venstre side samt under indskriften. På grund af korrosion kan det ikke afgøres, om rammelinjen har fortsat over indskriften.

Rammelinjen til højre for indskriften kunne se ud som en rune, men den hænger sammen med rammelinjen, som fortsætter under indskriften.

Der meddeles ingen særlige grunde til at man skal opfatte den pågældende linje til højre som en del af en ornamenterende ramme. Placeringen af den pågældende streg eller **i**-rune er helt symmetrisk med **h**-runen til venstre. Der mangler en forbindelse mellem den vandrette bundstreg og den pågældende streg eller mulige **i**-rune, og den formodede ornamenterende streg til venstre er heller ikke tydelig. Man må have andre, ikke-nævnte argumenter for analysen end det rent visuelle, og det giver god mening at tage stilling til hvad indskriften kunne betyde hvis man læser en **i**-rune og dermed får mulighed for at tilskrive runeristeren skriftbeherskelse og teksten social funktion:

(36) **h̄amar x isi**

Hermed har vi måske et belæg på sekvensen **isi** i en kontrollerbar kontekst der kan udelukke visse af de teoretisk mulige betydninger. Jeg opstiller nedenfor en kalkule over de mulige fortolkninger af vokalen **i** kombineret med de mulige reduktioner, altså med og uden konsonantreduktion. (Kalkulen gengives kommenteret i bilag 1).

8.1 Analyse af **h̄amar isi**

Det afgørende konteksttræk er at **isi** må være udsagt om hammeren selv, ikke om nogen anden referent i en tekst. Vi kan derfor formentlig udelukke

37 <http://runer.ku.dk/VisGenstand.aspx?Titel=K%c3%b8belev>. Hvis man antager denne transliterationen **hmar x is**, er der formentlig kun én pragmatisk mulig tolkning, nemlig 'dette er hammeren', i betydningen Tors hammer. Under alle omstændigheder viser indskriften at denne type amulet faktisk er miniaturehamre, jf. Lasse Sonnes skepsis (2013: 103ff.). Tolkningen 'dette er en hammer' giver ikke pragmatisk mening. En opløsning **is > ē es** er teoretisk mulig, jf. nf. 8.1.

den formelt fuldt mulige translitteration *hamarr es ī*. Den lokale præposition *ī* synes ikke at give god mening på en amulet, for hvad skulle en amulet være i? Ingen af kombinationerne med **i** = *i* giver mening; derimod giver *hamar ese* mening: enten i en fremsættende V2-sætning som *hamarr es ē* ‘hammeren findes for evigt’ eller i en relativsætning som *hamarr es sē* ‘en hammer som skal findes (evigt)’. Fordi subjektet her er *hamarr*, falder eventuelle verbalbetydninger væk der ikke kan passe med et ikke-animat subjekt, dvs. verbalstammen *sē-* ‘se’. Stammen er da *sē-*, præs. konj. af *wæra*.

Der er således tre muligheder tilbage, der alle omhandler amulettens faktiske eller ønskede bestandighed:

uden reduktion

med konsonantreduktion

is

i

is

si

es

e

es

se

i

si

e

se

hamarr es ē

hammeren findes evigt

hamarr es sē

en hammer som skal være (‘vare’)

hamarr ē sē

hammeren skal være for evigt

Af disse er den sidste en form for *licentia poetica*, de to andre svarer til prosaedstilling. Dateringen af indskriften er ikke klar, men må formodes at ligge i 900-tallet. Efter min læsning er hammeramulettens tekst altså flertydig, en flertydighed som kan være med til at konstituere *tæitirūnqr*. Vil man af kronologiske grunde ikke acceptere at læse **i** som adverbialt *ē*, er der én mulighed tilbage:

hamarr es sē

en hammer som skal være (‘bestå, vare ved’)

Denne øvelse danner nu model for læsningen af Maltstenens linje 1.

8.2. Analyse af Maltstenen linje 1

Vi kan på denne måde afsøge de mulige udfyldninger af sekvensen **isi**. Segmenteringen **huar isi** anser jeg for sikker på grund af nominativendelsen *-R*, og der er derfor ikke nogen dobbeltvokal at overveje mellem **huar** og **isi**. Af syntaktiske grunde kan **is** ikke stå for relativpartiklen, og derfor kan vi se bort fra opløsning af konsonantreduktion, for den eneste mulighed for opløsning af en konsonantreduktion er *-s-*, således at **isi** kan stå for **is si**, en tolkning vi har set bort fra. Her følger så de mulige segmenteringer og vokaludfyldninger, uden antagelse om reduktion.

(37)	tekst	isi		
	a. s(egmentering) 1:	is i		
	b. s(egmentering) 2:	i si		
	c. fonologisk kalkule over s 1:	is i	is e	is æ
		es i	es e	es æ
		æs i	æs e	æs æ
	d. kalkule over s 2:	i si	i se	i sæ
		e si	e se	e sæ
		æ si	æ se	æ sæ
	e. meningsfulde kombinationer i s 1:	is i	is e	is æ
		<i>es i</i>	<i>es e</i>	es æ
		æs i	æs e	æs æ
	f. meningsfulde kombinationer i s 2:	i si	<i>i se</i>	i sæ
		e si	<i>e se</i>	e sæ
		æ si	æ se	æ sæ

(38) Segmentering 1: indikativisk tolkning af *wæra*:

a. *es i* kan forstås som: *es ī* *es* som 3sg. af verbet *wæra* ‘være’ og *ī* præp./advb. ‘i’

b. *es e* kan forstås som: *es ē* *es* som 3sg. af verbet *wæra* ‘være’ og *ē* adverbium ‘altid’

(39) Segmentering 2: konjunktivisk tolkning af *wæra*:

a. *i se* kan forstås som: *ī sē* *ī* som præp./advb. ‘i’ og *sē* som præs. konj. 3sg. af *wæra*

b. *e se* kan forstås som: *ē sē* *ē* som advb. ‘altid’ og *sē* som præs. konj. 3sg. af *wæra* ‘være’

En tredje mulighed er at opløse ordformen **si** enten som et eksempel på svag vokalreduktion inde i ordformen **si** > **sii**, opløst som *sēi*, præs. konj. 3p. af *sēa* ‘se’.³⁸

(40) Segmentering 3: konjunktivisk tolkning af *sēa*:

a. *i sei* kan forstås som: *ī sēi* med *ī* som præp./advb. ‘i’ og *sēi* som præs. konj. 3sg. af *sēa*

b. *e sei* kan forstås som: *ē sēi* med *ē* som advb. ‘altid’ og *sēi* som præs. konj. 3sg. af *sēa*

Kombinationer med ‘æ’ udelades her fordi de blot ville være varianter: *æ/e* for adverbiet ‘altid’, *æs/es* for 2/3sg. af *wæra*. Herved får vi følgende tolkninger af **huar isi** til nærmere analyse. Sætningerne med *ī* som præposition er med nul-argument, en almindelig konstruktion i oldskandinavisk (Heltoft 2014). Nulargumentets reference er overladt til tekstens modtager at identificere, men der kan refereres til stenen (a) eller med Grønvik til teksten selv (b).

To af dem har den normale ledstilling med det finitte verbal på 2. plads (V2-ledstilling), nemlig (38ab):

(38’) a. *hwar es ī* ‘hvem er i?’

1) ‘hvem er i (den)?’
(= stenen)

Det svar får vi linje 3 (4-11):
Dværgen FinnR, senere tvillingen
BillingR.

2) ‘hvem er i (den)?’
(= teksten, jf. OG)

Guden tir. For ikke at tage stilling
her og nu kalder jeg guddommen
‘tir’ i betydningen ‘den gud der i
teksten kaldes således’.

b. *hwar es ē* ‘hvem findes evigt?’ Guden tir

De fire øvrige (mine eksempler 39-40) forudsætter at man accepterer en form for *licentia poetica* hvorefter adverbial/præposition kan stå mellem subjekt og finit:

38 Efter beskrivelsen af hiatorhold i vestnordisk hos Noreen (1923, § 130) optræder der kontraktion i sådanne hiater hvor to ens vokaler grænser til hinanden; af relevante eksempler anfører Noreen *lé(e)* ‘le’, *sé(e)* ‘se’, *kné(e)* dat. sg af *kné* ‘knæ’. Jeg anfører konsekvent den ukontraherede, ældre form, men gør opmærksom på at en kontraheret form også er runologisk mulig. Forskellen i tryksvag stavelse mellem *e* og *i* er ikke relevant.

- (39') a. *hwar ī sē*
 hvem skal være i?
 'Hvem skal være i (den)? (= stenen) Solen'
- b. *hwar ē sē*
 'Hvem skal findes for evigt? Guden tir'
- (40') a. *hwar ī sēi*
 hvem skal se (ind) i?
 'Hvem skal se (ind) i (den)? (= stenen) Guden tir'
- b. *hwar ē sēi*
 'Hvem skal se for evigt? Guden tir'

Vi kan nu se på den samlede syntagmatik. Maltstenen har to V2-fortolkninger, men ingen relativtolkninger.

<i>hwar es ī?</i>	Hvem er i? (den = stenen el. teksten)
<i>hwar es ē?</i>	Hvem er for evigt?

Jeg vælger at udfylde mulighederne efter en meget streng pragmatisk rationalitet. En entydiggjort mening (dvs. betydning, inklusive valg af referent) der er brugt i spørgsmål 1, genbruges ikke i tolkningen af spørgsmål 2. Spørgsmål 2 antages altså at skulle bidrage med noget nyt, efter den såkaldte informativitetsmaksime (Grice 1967).

Det er muligt at denne strenge kommunikative rationalitet er et forkert valg. Det er muligt at teksten skal forstås som maksimalt mangetydig, måske ud fra forudsætninger vi dårligt kan gennemskue; men den kommunikative rationalitet giver et fast tolkningspunkt, samtidig med at mangetydighed under alle omstændigheder er en pointe.³⁹ Vi kan således begynde med at tolke spørgsmål 1, og hvis vi antager at **alīsti aṣa** er svar på det første spørgsmål, så er der med den normale V2-syntaks de to nævnte tolkninger der giver mening.

39 Jeg ser således helt bort fra Grices maksime 4: Be orderly!

Spm 1.1. *hwar es ī :* *ælf[ī]sti qsa :*
 hvem er i? [teksten] den ældste af aserne, den urgamle as

Spm. 1.2 *hwar es ē :* *ælf[ī]sti qsa :*
 hvem findes evigt? den ældste af aserne, den urgamle as

Disse to udlægninger af spm. 1 giver mening efter (31' b) og (31' a, pkt. 2), af spm. 1.1. således at der refereres til teksten, ikke til stenen. Det giver ikke god mening at den ældste af aserne som udgangspunkt befinder sig i stenen. Åbner man for den syntaktiske tolkning subjekt – adverbial – finit verbal som tilladt *licentia poetica*, er der en række nye teoretiske muligheder.

<i>hwar ī sē</i>	Hvem skal være i?
<i>hwar ī sēi</i>	Hvem skal se (ind) i?
<i>hwar ē sē</i>	Hvem skal findes for evigt?
<i>hwar ē sēi</i>	Hvem skal se for evigt?

Spørgsmål 1 kan kun variere over formuleringer der refererer til den guddommelige side: til tir.

Spm. 1.3. *hwar ī sēi* *ælf[ī]sti qsa* tir
 Hvem skal se (ind) i?

Spm. 1.4. *hwar ē sē :* *ælf[ī]sti qsa* tir
 Hvem skal findes for evigt?

Spm. 1.5. *hwar ē sēi* *ælf[ī]sti qsa* tir
 Hvem skal se for evigt?

Den fjerde mulighed er *hwar ī sē* 'Hvem skal være i (den)?'. Den giver dårlig mening i spørgsmål 1, fordi der ikke er noget i teksten der siger at guddommen kommer ind i stenen.

Hvis vi antager at spørgsmål 2 ikke er bundet af svaret *ælf[ī]sti qsa*, så er der ét spørgsmål hvis svar refererer til dværgen Finn/Billing, nemlig *hwar es ī* 'hvem er i stenen'. Den meddelelse får vi på flere måder i teksten. Hvis vi samtidig antager at spørgsmål ikke gentages, så er der en mening som ikke allerede er anvendt i tolkningen af spørgsmål 1, nemlig *hwar ī sē*

‘Hvem skal være i?’[stenen], med svaret ‘solen’. Der bliver altså to ikke-redundante svarmuligheder på spørgsmål 2:

Spm. 2.1.	<i>æ!sti qsa hwar es ī</i>	Hvem er i [stenen]?	Finn/Billing
Spm. 2.2.	<i>æ!sti qsa hwar ī sē</i>	Hvem skal være i [stenen]?	Solen

Svarene på spørgsmål 1 beskriver altså guddommen og hans styrke, svarene på spørgsmål 2 problemet og dets løsning. Det er dværgen Finn/Billing, som stenen skal sikres mod, som skal drives ud, og hvordan sker det? Med solens og den højeste as’ hjælp.

En konservativ, minimalistisk læsning kunne se bort fra alle fortolkninger med *ē* ‘altid’ (af traditionelle kronologiske grunde) og fra alle læsninger med verbalformen *sēi* (af runologiske grunde: man kan mene at der er for få paralleller til intern vokalreduktion). Med den tolkning ville kun 1.1 og 2.1 være gyldige læsninger; men man kan også opfatte denne reducerede tolkning som den basale programmerklæring, som den grundstamme tekstens *tæitirūnqr* bygges op omkring. Grundstammen udvides med andre betydninger der gør solens rolle tydelig, og gør forskellen mellem guder, dværge og mennesker tydelig.

Hvis der ikke står som antaget i (B), men derimod som i (A): **huarisi : alistiaša : huaris**, bortfalder referencemulighederne til dværgen og til solen fra linje 1. Sekvensen **huarisi** må opløses **huarisi hwar es** ‘hvem er det’, og det kan næppe betyde andet i sammenhængen end at spørgsmål 1 gentages.

9. Ritualet til fordrivelse af dværgen

Linje 5 (1-8) lyder **utu : tuuut** og opfattes som nævnt af KT som tre gange adverbiet *ut*, altså en ytring med direktiv funktion, formentlig en anvisning i hvordan der skal råbes. Grønvik opfatter det derimod som en refereret emotiv sætning, om den kuldeoplevelse man føler i gudens (efter Grønvik i Tors) nærhed. Jeg kan resumere indvendingerne: KT’s tolkning stemmer ikke med skilletegnene, og ingen af tolkningerne har formentlig karakter af *tæitirunqr* (morskabsruner): Der er ingen flertydigheder eller ordspil. En tolkning der kan passe med de to sidste krav og med teksten i øvrigt, må være at foretrække.

Man kan afprøve muligheden for at tolke **utu** som en ordform, nemlig *ōttu*, oblik form af *ōtta* ‘dagning, den tidlige morgen før daggry’, et germansk ord belagt i alle oldsprogene: gammeldansk normaliseret *otte*, oisl. *óttu*; gotisk *ūhtwō*, oeng. *ūhte* osv. (jf. Bjorvand og Lindeman 2007). Ordet er da i oblik form, formentlig i dativ som tidsangivelse: ‘tidligt om morgenen’. Ordet er velkendt i oldislandsk, jf. ONP: »Þor dvalþiz þar of nottina, en i *ottv* firir dag stoð hann vpp ok klæddi sik« *SnE* 49¹³ [*c1300-1350*].

Strategien er at tolke alle vokaler i strengen som tilhørende hver sin stavelse, eventuelt hver sit ord. Jeg antager med støtte i skilletegnene at *ōttu* er den første ordform, og **tuuut** skal da deles op som **tu-u-ut**. Den midterste vokal **-u-** kan være *u*, *o*, *y* eller *ø*, og både *ø* og *y* er ordformer. Af disse to er *y* den relevante mulighed, akkusativ af ordet *ȳR*, *īR* ‘taks’, her altså med den labialomlydte form *ȳR*. Jeg forudsætter ikke andet end at begge former *ȳR* og *īR*⁴⁰ har været kendt og forståelige i det pågældende sprogsamfund; der er formentlig simpelthen brug for formen *ȳ*, så det grafematiske sammenfald i u-runen kan udnyttes til de særlige runefunktioner *tæitirūnqR* og *æivinvūnqR*.

9.1. Taks som værnetræ

Giver det mening at taks optræder? I KLMN’s artikel *barlind* (taks) – af Hallvard Magerøy – fremstilles taksen som et helligt værnetræ, og det fremstilles som gængs europæisk folketro at taks kan værne mod dæmøner og fordrive sygdomme. Hovedkilden til artiklen er Löffler (1911) hvis formål er at vise at Uppsala-træet hos Adam af Bremen er en taks, og at det er forestillingen om en taks der ligger bag ved Snorres skildring af Yggdrasils ask: Der er belæg for betegnelserne *barask* og *barløn* om taksen, ud over det gængse norske *barlind*. Nærmest til den her relevante værnefunktion kommer følgende beskrivelse af sent bevaret brug af taks mod dværge: »I Thüringen vart i 1800-tallet krosslagde barlind-greiner nytta på bondegardane til vern mot dvergar og hekser«.

40 Formen *īR* uden omlyd regnes for den danske eller østnordiske form, *ȳR* for den vestnordiske, men den omlydte form kan ligge bag stednavnet *Ysted* (*Ystad*) over for fx *Ibæk*, *Ikast*, *Isted*, jf. Sørensen (1958: 89-90), der refererer til Kristian Halds (1947: 8-9) omtale af *Isted* som indeholdende ‘et gammelt Ord for Takstræet, der paa Oldnordisk hedder yr’, og Skautrup (1952) om navnet *Ikast*. Skautrup nævner også *Ivetofte* og *Ivö* som navne dannet til gen. pl. *īva*.

Hvad dette kan dække over, kan man se på hembygdsmuseet i Bunge på Gotland. Her er tagene på en 1600-talsgård konstrueret med korslagde rafter i vindskedeposition således at toppene på rafterne på hver gavl er bevaret og krydser hinanden fra tagryggen og opefter. Det er som værn mod hekse og trolde. De nuværende er af gran, men der kan oprindeligt udmærket have været tale om taks. Linné skriver i *Öländska och Gothländska Resa* (1745) at bønderne i Boge og Gothem har den skik at beklæde indervæggene i huset med taksgrene som vægtæpper, dog uden at give nogen forklaring på dettes funktion:

Id wäxte stor som Gran eller Ek, mäst wid kiärr, nog ymnogt i Gothums och Boge Sochner. Folcket hade ett artigt MANER, att betäcka sina Wäggar med Id=qwistar, då man begynte neder ifrån Golfwet, att de liksom med Spån betäcka wäggen som genom det miuka Barret fick de aldrawackraste gröne TAPETER. (223)

Linné sammenligner dernæst romernes frygt for taksen med de gotlandske bønders holdning: »Det Gothum här ler åt« (223). Hvad denne bøndernes smilen over romerne skal dække over, er ikke entydigt, men deres holdning til taksen kan skyldes at de opfatter den som en beskyttelse, ikke som en fjende.

Elliott (1957) ser den magiske brug af taks i et britisk perspektiv og anser taksanvendelsen for at have sit centrum i den keltiske kulturkreds. Træet er et evighedstræ og værnetræ og er overtaget som sådan i den angelsaksiske kultur. Herfra er brugen igen overført til Friesland, jf. bevarelsen af enkelte runeamuletter i takstræ som Britsumamulletten ('the Britsum yew piece'). Uden at vi kan gå ind på det tekstlige her, er de fleste enige om at teksten indeholder en formaning om altid at bære amulletten (Elliott 1957: 256).

Hellige træer har både en funktion i den fælles kollektive gudsdyrkelse og i forhold til den enkeltes daglige liv. De korslagde grene er eksempel på det sidste; formentlig er det stedsegrønne træ ved Uppsalas hov (hvis man kan stole på Adam af Bremen her), en taks og dermed eksempel på det første.⁴¹

41 Synspunktet er Löfflers. Jan de Vries (1970) omtaler først træet som 'ein gewaltiger Baum unbekannter Art', dernæst 12 linjer senere som 'der Taxus in Uppsala'. De Vries omtaler i øvrigt ikke specielt taks.

9.2. Verberne *dýja* og *y̆ta*

Stavelsen **tu** kan stå for *tø*, *tu*, *to* eller *ty*; *dø*, *du*, *do* eller *dy*. Der er to nærliggende kandidater, nemlig et *īa*-verbum *tōja*, svarende til vn. *tœja*, ‘hjælpe, give nogen noget’: »þat góðz er yfir verðr skal ek tœja guðs móður« *Mar.* 264^s, eller et andet *īa*-verbum *dýja*, vn. *dýja* der betyder ‘ryste, svinge med noget’ eller ‘slå noget ind i noget’: »Hrappur hleypir fram fyrir ok dúði spjótsprikuna [var: spjótsprikuna *ÍB* 225 4^{ox} “V”, etc.« *Laxd* 238° [c1330-1370]; »Ion dupe spjotit inn i dyrnar ok spurðe, [hvárt skolli væri inni« *Stu^mK* 235° [c1350-1370]. I begge tilfælde må verbalformen være imperativ, altså enten *tō y̆* ‘hjælp med taks’, stil taks til rådighed’ eller *dý y̆* ‘ryst, sving taks eller slå med taks’. Verbet *dýja* kan konstrueres med akkusativ eller dativ i det vestnordiske materiale, og på Maltstenen må der foreligge akkusativ *y̆* (dativ ville være **īwi*, jf. vn. *Týr*, akk. *Tý*, dativ *Tívi*, pl. *tívar* osv.).

Af disse to muligheder opfatter jeg *dýja* som den sandsynligste, men kan ikke udelukke en tilsigtet flertydighed. Centralbetydningen af det vn. verbum *tōja* er ‘hjælpe, støtte’, og verbet tager normalt et objekt i dativ: *tōja e-m/e-u*, fx *tōja Gunnari*, *tōja mali* ‘støtte sagen’, men udelukke betydningen ‘stille til rådighed’ med *y̆* som direkte objekt i akkusativ kan man næppe. Analysen videreføres med tolkningen *dýja*, men flertydighed kan udmærket være tilsigtet.

De resterende grafemer **ut** vil jeg foreslå at opfatte som imperativformen af et verbum *y̆ta*, et *īa*-verbum til roden *ūt-* der også findes i adverbiet *ūt* ‘ud’. Den germanske infinitivform er et kausativ **ūtīan* ‘at få ud’, ‘fjerne, fordrive’. I betydningen ‘fordrive’ findes det i oldengelsk som *y̆tan*, jf. Falk og Torp 1910-1911; Bjorvand og Lindeman 2007. Den vestnordiske særbetydning er ‘sætte skib ud, stikke til søs’, fx *y̆ta skipi*. Med specialiseret betydning findes det fortsat som det moderne danske verbum *yde*: ‘give noget fra sig, udføre el. udrede noget, præstere ngt. eller bidrage med ngt’. Formen *y̆t!* kan således være imperativform i en sætning uden eksplicitte nominale led, men med et potentielt objekt i dativ refererende til dværgen.⁴² Meningen er ‘få ham ud, fordriv ham’.

42 Det er lokalt set syntaktisk og indholdsmæssigt muligt at læse *y̆t Billing!* ‘driv Billing ud’. Der er to grunde til ikke at gøre det:

- 1) at det er i strid med opfattelsen af **utu** : **tuuut** som et firetydigt instruktionsafsnit.
- 2) at det giver syntaktiske vanskeligheder at reducere den omgivende sætning til **huar ekr turraiki**. I umarkeret syntaks skal der være et udfyldende led på førstepladsen i sætningen mellem subjunktional og finit verbal.

9.3. Formlens samlede tolkningsmuligheder

Med disse leksikalske størrelser kan vi forsøge at segmentere. Det fører til to forskellige segmenteringer (S1 og S2), der begge kan læses forfra og bagfra. Segmentering 1 kan udføres med ovennævnte ordformer:

- (41) S1 **utu : tuuut**
 (a) S1 forfra: → **utu : tuuut**
 Opløsning af reduktion: **uttu : tuuut**
 Segmentering: **uttu : tu u ut**
 Fonologisering: ōttu : dȳ ȳ ȳt
‘tidligt om morgenen, slå med taks,
fordriv (ham)!’

Her er der to ytringer med hver sin imperativform, og relationen mellem dem er kausal. Først instrueres der i midlet: ‘ryst eller slå med taks’, dernæst præciseres målet: ‘driv (dværgen) ud’.

- (b) S1 bagfra: ← **tuuut : utu**
tuuut : uttu
tu u ut : uttu
dȳ ȳ ȳt : ōttu
‘slå med taks, fordriv (ham), om morgenen tidligt’

Segmentering 2 foretages uden ordet *ōtta*, men udelukkende på grundlag af substantivet *ȳr* og verberne *dȳja* og *ȳta*. Det giver også 2 muligheder:

- (42) S2 **utu : tuuut**
 (a) S2 forfra: → **utu : tuuut**
 Segmentering: **u tu : tu u ut**
 Fonologisering: ȳ dȳ dȳ ȳ ȳt!
‘med taks slå, slå med taks, fordriv (ham)’
- (b) S2 bagfra: ← **tuuut : utu**
tu u ut : u tu
dȳ ȳ ȳt : ȳ dȳ
‘slå med taks, fordriv (ham), med taks slå’

I både S1 og S2 er **tuuut** et grafematisk palindrom.

På denne måde kan **utu : tuuut** opfattes som både værneruner og morskabsruner. De er en anvisning i hvordan man skal drive dværgen ud, og samtidig er de et spil på flertydighed. Denne funktion forklarer vel også at den såkaldt vestnordiske form af ordet taks er brugt: Kun den kan give den helt palindrome grafopbygning. Hvis vi antager at teksten bidrager til at udsætte dværgen for sollyset, og at taks er en beskyttelses- eller værnevækst mod de underjordiske, kan vi muligvis også opfatte brugen af yr-runen for **i** som en del af værne- og morskabsfunktionen. Runen med navnet 'taks' er anbragt midt i ordet 'dværg', og dette kan tænkes at være analogt til den konkrete brug af taksgrene i ritualet. Runen 'taks' har den samme funktion placeret i ordet 'dværg' som taksgrenene har i det fysiske handlingsritual. Det er brug af taks med værnevirkning, og brug af runer med magisk værnevirkning.

Begge former af ordet er dokumenteret fra det gammeldanske sprogområde. Stednavnet Ysted svarer til Isted, men har førsteleddet i labialomlydt form gl̥da. *ȝ, i modsætning til formen Isted o.a., med gl̥da. *ī (Sørensen 1958: 89f.). Der er ikke noget til hinder for at antage at begge former har været kendt i Jylland i 800-tallet, og at en rister eller tekstforfatter har kunnet vælge formen med labialomlyd til indskriftens særlige formål.

10. Strofisk tekst?

Så vidt jeg kan se, er teksten tilnærmet strofisk, dog ikke med noget kendt versemål eller strofeform, fx ikke et regelret fornyrdöislag. Der er ikke en helt gennemført alliteration, men dele af den fra prosaen afvigende syntaks kan sikkert forklares med tilstræbt alliteration.

Hwar es ē?
 Æl'sti ȝsa.
 Hwar es ī?
 Vífriður gærði
 afra æft Æsi
 Nef fǫðr gull.
 FinnR falṣ.
 tæitirūnar ȝ
 æiwirūnar
 sol i ælta.

Linjerne 1-4 danner ti verslinjer med to toppe hver. De første tre linjer allittererer vokalsk, linje 4 og 6 med g, linje 5 vokalsk uden tværbinding, linje 7 konsonantisk uden tværbinding, linje 9-10 vokalsk. I følgende linjer konsonantisk mellem 2 og 3.

Hwar Billingi ekr
dwer^agi dylī swā:
æi Ti dūldi dul.

Også i andre indskrifter finder man lignende uortodoks rytmask og rimet tekst. En god parallel er Kvinneby-amuletten som translittereret og tolket af Jonna Louis-Jensen (Louis-Jensen 2006 [2001]).

11. Ortografisk standard og sprogbestemmelse: sammenfatning

Michael Barnes har ved flere lejligheder (fx Barnes 2001, 2006) udtrykt skepsis over for forestillingen om standardiserede futharker, forstået som en fast, ortografisk norm i betydningen at varianter ikke forekommer eller ikke er i overensstemmelse med normen. Forestillingen om at Gørlev 1's futhark er udtryk for en sådan dansk standard, er så stærk at den har indgået som en del af basis for hypoteser om svensk besiddelse af Hedeby og bidraget til bestemmelser af sproget i indskrifter som oldsvensk. Maltstenens grafbrug er et af flere argumenter for at denne faste forestilling om en dansk standard må oplødes: Maltstenen bruger både 'standardrunen' **n** (3 gange) og kortkvistrunen **n** (3 gange, herunder i selve futharken). Man kan ikke udelukke at kortkvistruner i det hele taget har været mulige grafer (altså varianter), og efter min opfattelse bekræfter stenens ortografi den skepsis der er givet udtryk for gennem tiden, over for DR's nationalromantiske position, jf. Lund 1980, heri også en præcis kritik af runologiens bidrag til svenskhedsten; resume hos Birkmann 1995: 187-89; Barnes 2001, 2006; Nielsen 2001. En ortografisk norm kan naturligvis godt tillade varianter, uden dermed at tabe sin karakter af norm.

Enkeltskrivning af både konsonant og vokal er relativt hyppig i indskriften. Der er 5 eksempler på enkeltskrevet dobbeltkonsonant efter det stærke reduktionsprincip hvorefter ens grafer svarer til ens fonemer: 1. 2 **niffauþr**, 1. 3 **gull**, 1. 4 **finnr**, 1. 5 **uttu**, **billikikr**; af disse er kun **niffauþr** skrevet hen over en ordgrænse.

Der er 2 eksempler på enkeltskreven dobbeltvokal efter det svage princip hvor 2 ens grafemer svarer til hver sit fonem: 1. 5 **bilikiikr** for *billingiekr*, 1. 1 **sii** for *sēi*; et sidste vokaleksempl kan enten være efter det svage eller stærke princip: 1. 2 **afraaft** for fonemisk *afraæft* eller *afraaft*. Af de svage tilfælde er således kun opløsningen som *billingi ekr* af afgørende betydning for tolkningens helhed. Der er ingen behov for og ingen argumenter for at regne med reduktion tværs over et skilletegn.

Indskriften er efter denne læsning næsten uden fejlristninger (dog nok: **uifrpur** for **uifripur**).

Sproget rummer flere tydelige ældre træk, set i forhold til de nordiske sprog i 13. og 14. århundrede: fri bestemthed, et eksempel på bevaret *-u-* efter kort stavelse, den formentlige akk. sg. *fōðr*, pronominalformen *hwar* svarende til gotisk *hwas*, bevarelse af adjektivet *afarr* og bevarelse af singularis af ordet *tir* i betydningen ‘gud’; men der er også novationer som mediopassiv på *-s* og differentiering mellem nægtelsen *æi* og adverbiet *ē*. Der er eksempler på *i*-omlyd ved synkoperet *-i-* og *u*-omlyd ved synkoperet *-u-* (*ekr* og *fōðr*), men der er ingen eksempler på yngre *u*-omlyd. Tekstens sprog er foreneligt med den klassiske opfattelse, nemlig at *u*-omlyd ved bevaret *-u-* er vestnordisk, ikke østnordisk. Der er ingen specifikt vest- eller østnordiske træk, og sproget er da som det fremstår i indskriften, fællesnordisk.

Den forudsatte tidlige anvendelse af **i** som mulig betegnelse for *i*-omlydsvokalen af *a* er et problem for analysen, jf. formerne **nif** *Nef* og **ikr** *ekr*, især da Malt faktisk efter min læsning har sikre eller sandsynlige eksempler på **a** for omlydsvokalen *e/æ*: **alisti**, **karpi**, **alta** og navneformen **asi** *Æsi*. Maltstenen har altså efter de foreslåede læsninger begge muligheder for betegnelse af *i*-omlyd af *a*. En mulig parallel findes i Oklunda-indskriften fra samme tid som Malt.

Kun brugen af formen \bar{y} (af $\bar{y}\bar{r}$) for taks i stedet for \bar{i} (af $\bar{i}\bar{r}$) ligner et vestnordisk træk. Men igen: tilbageslutning fra former dokumenteret fra slutningen af det 12. århundrede eller senere til den sproglige norm og variation tidligt i det 9. århundrede er en risikabel affære. Labialomlyden kan have fulgt det i øvrigt normale mønster for forandring:

$*\bar{i}hwaz > *\bar{i}war > *\bar{i}wr \rightarrow$

A $\bar{i}\bar{r}$ og/eller B $\bar{y}\bar{r} \rightarrow$

A $\bar{i}\bar{r}$ (senere østnordisk) og B $\bar{y}\bar{r}$ (senere vestnordisk)

Begge former kan have været til rådighed.

I fire tilfælde har jeg analyseret sproglige og ortografiske forhold og forudsat en model for forholdet mellem social forandring og social variation. Social forandring forudsætter variation, bunden eller fri, efter mønstret:

1: A →

2: A og/eller B →

3: A eller B

Trin 2 læses således at både A og B er til rådighed i den sociale gruppe totalt set, med to fordelingsmuligheder (a) A og B som fri variation for (visse) sociale undergrupper, og (b) med A eller B som eksklusive konkurrerende varianter for mindst to socialgrupper. På trin 3 er varianterne i eksklusiv konkurrence. Modellen er forenelig med Henning Andersens teori om sprogforandring.

Følgende formsæt (inklusive det af Michael Lerche Nielsen diskuterede **þaun**) kan da tænkes at vise social variation efter trin 2:

þaun (nom./akk. pl. neut. af pronomenet *sa*) over for **þau**
fals (præt. ind. med. 3sg. af *fæla*) over for **falsk**
yr (labialomlydt form 'taks') over for **ir**

I analysen af **faupr** er der for det danske område forudsat følgende variationer af akk. sg.: generelt *fōðr* vs. *faður*; specielt for steder på Sjælland, Skåne og Bornholm: *fōðr* vs. *fōður* og *fōður* vs. *faður*.

Tilsvarende kan gælde for den alfabetiske norm, således at valget af kortkvistruner og fuldruner kan have sit udgangspunkt i en variation inden for det danske område, der senere har fået en mere karakteristisk fordeling mellem forskellige geografisk-sociale områder i Skandinavien.

12. Samlet læsning

Maltstenens indskrift består altså af 2 dele, en minde- og selvprisningsindskrift (linje 2-3) og en anvisning på hvordan mindesmærket beskyttes mod den dværg der har skjult sig i stenen og kan få efterfølgere, tvillinger.

Mindeindskriften priser både fader og søn, enten ved reference til monumentrejsningen eller til sønnens indsats for at sikre en meget høj bod for den døde fader.

Denne tolkning forudsætter selvfølgelig at **kul** 3 (1-3) tolkes som det direkte objekt for **karþi**; i modsat fald må sætningen have nul-argument for det direkte objekt, og referenten er da med stor sandsynlighed mindesmærket selv (fx **stain** el. **kuml**).

Hvorfor ikke foretrække denne umarkerede læsning? Fordi sammenhængen til væneteksten i så fald synes at glippe. *Finnr fals* giver god mening som beskrivelse af en dværge illusionsnummer; men det giver ikke mening som risterformel. Igen forudsætter dette at der læses **turraki = turiraki dwer^agi** i linje 5 (17-23), tolkningens nøglepunkt. Det er runologisk muligt, det giver sproglig god og tekstlig god mening, og det er muligt at udlæse den palindromiske formel 5 (1-8) så den giver mening i en rituel dværgefordrivelse.

Den indledende linje 1 præsenterer i spørgsmålsform de guddommelige og dæmoniske kræfter der optræder i linje 3-6 og 7. Indskriften meddeler at dens runer er *tæitirūnqr ok æivinrūnqr*, forstået som ordspilsruner og værneruner.

Tæitirūnqr (vn. *teitirúnar*) kan omfatte gådeelementer, ordspil, flertydigheder og poetiske elementer; det er formentlig en betegnelse for runetekst hvis kraft beror netop på dens i bred forstand poetiske funktion. Både linje 1 og linje 4-5 er i denne forstand ordspils- eller flertydighedsruner. Det forhindrer ikke at den perlokutionære intention bagved kan være at instruere i hvordan monumentet beskyttes og dermed være *æivinrūnqr* 'evighedsruner, værneruner'. Værnefunktionen er mod dværge. Disse kan tænkes at ville forsøge flere gange at tage stenen i besiddelse og forstyrre kumlets fred, og runernes funktion er at anviser hvordan de udsættes for taks og for solens lys og udryddes. Dværgens indflytning er beskrevet som et bedrag som skal narre guder og mennesker, men guden lader sig ikke narre og gennemskuer illusionsnummeret eller bedraget, derfor spørgsmålet *hvem skal se ind?* Dværgen kan ikke skjule sig for guden. Taks spiller en rolle i ritualen omkring uddrivelsen, formentlig som et helligt træ, en værnevækst. Endelig er selve futharken en vænetekst.

Jeg har ingen endelige synspunkter på gudens identitet. Grønvik kan udmærket have ret i at der sigtes til Tor som den der i andre sammenhænge vogter helligsteder som vier og kumler, og som påkaldes direkte

med navn på et antal andre runestene. Specielt er det ham der i Alvissmál tilintetgør dværgen Alvið. På den anden side er den eksplicite tredobbelte påkaldelse af Odin på Ribe hjerneskal et argument for at denne gud kan hjælpe mod sygdomsfremkaldende dværgebesættelser af mennesker. *TīR* kan i 8. og 9. århundrede formentlig fortsat betyde en gud, eller når man ved hvem: guden slet og ret.

Hvis dette forslag er rigtigt, er Maltindskriften et eksempel på at runetekster kan indeholde anvisninger på magisk-rituelle handlinger, samtidig med at selve den sproglige udførelse er en del af den rituelle uddrivelseshandling. De tre fjerdedele af teksten drejer sig om at værne monumentet, og stenen er dermed et modeksempel til Bækstedts (1952) synspunkt at runerne primært tjener praktiske hverdagsformål.

Oversættelse:

1 (1-23)	huarisi : alistiaša : <i>hwar es ī?</i> ⁴⁴ huaris[i]	Hvem tales der om?	
	<i>hwar es ē?</i>	Hvem er evig?	
	<i>hwar ē sē?</i>	Hvem skal altid findes?	
	<i>hwar ē sēi?</i>	Hvem skal altid se?	
	<i>hwar ī sēi?</i>	Hvem skal se ind?	
	<i>æ^lsti q̄sa.</i>	Den urgamle as.	
	<i>hwar es ī?</i>	Hvem er (her) i (stenen)?	
	<i>hwar ī sē?</i>	Hvem skal være i (den)?	
2 (1-27)	uifrþur : karþi · afraftasi	<i>vīfriður gærði afra aft æsi</i>	Vifred fastsatte guld som bod for
og 3 (1-3)	nifauþr : kul	<i>nefþór gull.</i>	(sin) fremragende fader Æsir Nef.

eller:

43 Udlæst her med de maksimale muligheder. Se afsnit 8.3. om basale (reducerede) tolkninger.

2 (1-27)	uifrþur : karþi · afrastasi	<i>vīfriður gærði afra aft æsi</i>	Vifred opførte kumlet efter
og 3 (1-3)	nifauþr : kul	<i>nef fǫðr kuml.</i>	(sin) fremragende fader Æsir Nef.
3 (4-11)	finr : falṣ ·	<i>finnr falṣ.</i>	Dværgen Finn skjulte sig.
3 (12-23)	taitirunqr · u	<i>tæitirunqr ȳ</i>	Morskabsruner (driver) taks (ind),
4 (1-18)	aiuinrunqr : suli · alta :	<i>æiwinrunqr sōl ī ælta.</i>	værneruner driver solen ind (heri).
4 (19-23)	huar · t-t-t	<i>hwar</i> <i>tīr tīr tīr</i>	Den som (fts. 5: 9-23) (muligvis tredobbelt gude- påkaldelse)
5 (1-8)	utu : tuuut	<i>ōttu dȳ ȳ ȳt.</i>	Tidligt om morgenen, slå med taks, driv (ham) ud. ⁴⁵
5 (9-23)	bilikikr : turraki	<i>billingi ekr dwer^agi.</i>	uddriver dværgen Billing,
6 (1-4)	tuli	<i>dȳli</i>	skal udsige en benægtelse
8 (1-15)	suaai : titultitul	<i>swā: æi tī duldī dul.</i>	således: Skjul og blænd- værk narrede ikke guden.
9 (1-16)	fuþarkhniastblmr	<i>fuþarkhniastblmr</i>	

Litteratur

- Andersen, Harry 1946. Runedansk *ailti*. *Arkiv för Nordisk Filologi* LIX, 171-81. (= Runologica, 32-42).
- Andersen, Henning 1973. »Abductive and deductive change«. *Language* 49, 4: 765-793.
- Andersen, Henning 2006. »Grammation, regrammation and degrammation: Tense loss in Russian«. *Diachronica* 23: 231-258.
- Andersen, Henning. 2008. »Grammaticalization in a speaker-oriented theory of change«. I *Grammatical Change and Linguistic Theory. The Rosendal papers*, udg. af Þórhallur Eythórsson, 11-44. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.

44 Se afsnit 9 om linjens flertydighed og palindrome karakter.

- Barnes, Michael 2001. »The Hedeby inscriptions, the short-twig runes, and the question of early Scandinavian dialect markers«. I Klaus Düwel, Edith Marold og Christiane Zimmermann (udg.), 101-109.
- Barnes, Michael 2006. »Standardised *fuparks*: A useful tool or a delusion?«. I *Runes and their Secrets. Studies in Runology*, udg. af Marie Stoklund, Michael Lerche Nielsen, Bente Holmberg og Gillian Fellows-Jensen, 11-29. København: Museum Tusulanum.
- Birkmann, Thomas 1995. *Von Ågedal bis Malt. Die skandinavischen Runenschriften vom Ende des 5. bis Ende des 9. Jahrhunderts*. (Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde. Band 12). Berlin og New York: Walter de Gruyter.
- Bjerrum, Anders 1966 [1954]. *Grammatik over Skånske Lov efter cod. holm B 74*. København: Københavns Universitet.
- Bjorvand, Harald og Fredrik Otto Lindeman 2007. *Våre Arveord. Etymologisk Ordbok*. Revidert og utvidet utgave. Oslo: Novus Forlag.
- Blatt, Franz 1946. *Latinsk Syntaks i Hovedtræk*. København: Gyldendal.
- Braunmüller, Kurt 1992. »Der Maltstein. Versuch einer Deutung«. *Frühmittelalterliche Studien* 26, 149-164.
- Brøndum-Nielsen, Johs. (under medvirken af Karl Martin Nielsen) 1950-1973. *Gammeldansk Grammatik i sproghistorisk Fremstilling*, Bd. I-VIII. København.
- DR = Jacobsen, Lis og Erik Moltke.
- DgL = *Danmarks gamle Landskabslove*, udg. af Johs. Brøndum-Nielsen m.fl. 1933-. København: Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag.
- Düwel, Klaus, Edith Marold og Christiane Zimmermann (udg.) 2001. *Von Thorsberg Nach Schleswig. Sprache Und Schriftlichkeit Eines Grenzgebietes Im Wandel Eines Jahrtausends. Internationales Kolloquium Im Wikinger-Museum Haithabu Vom 29. September – 3. Oktober 1994*. Berlin: De Gruyter.
- Elliott, Ralph W.V. 1957. »Runes, Yews, and Magic«. *Speculum*, Vol. 32, 2, 250-261.
- Falk, Hjalmar og Alf Torp 1910-11. *Norwegisch-Dänisches Etymologisches Wörterbuch* 1-2. Heidelberg: Carl Winter.
- Fridell, Staffan og Veturlíði Óskarsson 2011. »Till tolkning av Oklundainskriften«. *Saga och Sed*, 137-150.
- Friesen, Otto von 1933. »De svenska runinskrifterna«. I Otto von Friesen (udg.), *Runorna*. Nordisk Kultur VI, 145-248. København, Oslo, Stockholm: J.H. Schulz, Aschehoug og co., Albert Bonnier.
- Fritzner, Johan 1886-96. *Ordbog over Det gamle norske Sprog*. Omarbejdet, forøget og forbedret Udgave I-III.
- Grice, H.P. 1975. Logic and Conversation. I *Speech Acts*. [= *Syntax and Semantics* 3], udg. af Peter Cole og Jerry L. Morgan, 41-58. New York osv.: Academic Press.
- GG = Brøndum-Nielsen, Johs.
- Grønvik, Ottar 1992. »Runestenen fra Malt i Jylland«. *Arkiv för Nordisk Filologi* 107, 1-34.

- Grønvik, Ottar 1999. »Runeindskriften fra Ribe«. *Arkiv för Nordisk Filologi* 114, 103-127.
- Hafstein, Valdimar Tr. 2003. »Groaning Dwarfs at Granite Doors«. *Arkiv för Nordisk Filologi* 118, 29-45.
- Hald, Kristian 1947. »Stednavne og Bebyggelse paa Als«. *Sønderjyske Aarbøger* 1947, 1.
- Harpestreng = *Harpestræng*, udg. af Marius Kristensen. Universitets-Jubilæets danske Samfund. 1908-1920. København.
- Heimskringla STUAGNL = Snorri Sturluson: *Heimskringla. Noregs konunga sögur*, udgivne for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur ved Finnur Jónsson. København.
- Helgason, Jón 1964. *Eddadigte I. Völuspá og Hávamál*. 2. udgave. København, Oslo og Stockholm: Munksgaard, Dreyer og Norstedts.
- Helgason, Jón 1965. *Eddadigte II. Gudedigte*. 3. udgave, 4. optryk. København, Oslo og Stockholm: Munksgaard, Dreyer og Norstedts.
- Heltoft, Lars 2014. »Zero expression of arguments in Old Danish«. *Acta Linguistica Hafniensia* 44, 2, 169-191.
- Heltoft, Lars 2017. *The Malt stone as a witness of a morphological archaism*. Upubl. manuskript, 15 s.
- Hofmann, J.B. og Anton Szantyr 1972 [1965]. *Lateinische Syntax und Stilistik*. Bind II af Manu Leumann, J.B. Hofmann og Anton Szantyr, Lateinische Grammatik I-II. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- Jacobsen, Lis og Erik Moltke 1942. *Danmarks Runeindskrifter* 1-2. København: Ejnar Munksgaards Forlag.
- Jansson, Sven B.F. 1987. *Runes in Sweden*. Värnamo: Gidlunds.
- KLNM = *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder* 1-22. København: Rosenkilde og Bagger 1957-1978.
- Krause, Wolfgang 1966. *Die Runeninschriften im älteren Futhark* I-II. Mit Beiträgen von Herbert Jahnkuhn. Göttingen.
- Kuhn, Hans 1971. »Rund um die Völuspá«. I: *Mediaevalia litteraria*. Festschrift für Helmut de Boor zum 80. Geburtstag. München.
- Larsson, Patrik 2002. *Yrrunan: Användning och ljudvärde i nordiska runinskrifter*. Ph.d.-afhandling. Uppsala Universitet, Humanistisk-samhällsvetenskapliga vetenskapsområdet.
- Lewis, Charlton og Charles Short 1879. *A Latin Dictionary*. Optr. 1969. Oxford: The Clarendon Press.
- Linné, Carl von 1745. *Öländska och Gothländska Resa 1741*. Faksimiledition 1967 efter 1745 års originalupplaga. Malmö: Utgivare John Kroon. Malmö Ljustrycksanstalt.
- Louis-Jensen, Jonna 2006. »Halt illu frän Büfa!«. Til Tolkningen af Kvinneby-amulettens fra Öland. Opr. 2001, her med Efterskrift (2006). I *Jonna Louis-Jensen. Con Amore. En artikelsamling udgivet på 70-årsdagen den 21. oktober* 2006, udg. af Michael Chesnutt and Florian Grammel, 265-284. København: C.A. Reitzel.

- LP = *Lexicon Poeticum Antiquae Linguae Septentrionalis. Ordbog over det norsk-islandske skjaldesprog*. 2. udg. v. Finnur Jónsson. København 1916.
- Lund, Niels 1980. »Svenskevældet i Hedeby«. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1980, 114-25.
- Läffler, Leopold Fredrik 1911. »Det evigt grönskande trädet vid Uppsala hednatämpel«. I: Festskrift til H.F. Feilberg fra nordiske Sprog- og Folkemindeforskere på 80 Års Dagen den 6. August 1911, udgivet af Svenska Landsmålen, Mål og Minne, Universitets-Jubilæets danske Samfund, 617-696. Stockholm: P.A. Norstedts & söner; København: Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag; Kristiania: Bymaals-Lagets Forlag.
- Löfstedt, Einar 1942 [1928]. *Syntactica. Studien und Beiträge zur historischen Syntax des Lateins*. Erster Teil: Über einige Grundfragen der lateinischen Nominalsyntax. Lund, Leipzig, London og Oxford: C.W.K. Gleerup, O. Harrasowitz, Humpfhrey Milford og Oxford University Press.
- Madvig, Johan Nicolai 1894. *Latinsk Ordføiningslære*. 4. udg. ved A.B. Drachmann. Fotografisk optryk Københavns Universitet 1962: Gyldendal.
- McKinnell, John og Rudolf Simek, under medv. af Klaus Düwel 2004. *Runes, Magic and Religion. A Sourcebook*. *Studia Mediaevalia Septentrionalia* 10. Wien: Fassbaender.
- Moltke, Erik 1985. *Runes and Their Origin. Denmark and Elsewhere*. The National Museum of Denmark.
- Neckel, Gustav (udg.) 1927. *Edda. Die Lieder des Codex Regius nebst verwandten Denkmälern*. I: Text. II: Kommentierendes Glossar. Heidelberg: Carl Winter.
- Nielsen, Hans Frede 2000. *The Early Runic Language of Scandinavia*. Heidelberg: Carl Winter.
- Nielsen, Karl Martin 1960. »Til runedanskens ortografi«. *Arkiv för nordisk filologi* 75, 1-78.
- Nielsen, Michael Lerche 1994a. »Fremmed indflydelse i det danske runemateriales personnavneforråd«. *Vikingetidens sted- og personnavne*. Norna-rapporter 54. Udg. af Gillian Fellows-Jensen og Bente Holmberg, 165-185. Uppsala: Norna-förlaget.
- Nielsen, Michael Lerche 1994b. »Brugen af r-runen som vokaltegn i vikingetidens runeindskrifter«. *Selskab for Nordisk Filologi. Årsberetning 1992-1993*, 76-88. København.
- Nielsen, Michael Lerche 2001. »Swedish Influence in Danish Runic Inscriptions«. I Klaus Düwel, Edith Marold og Christiane Zimmermann (udg.), 127-148.
- Nielsen, Michael Lerche 2003. »Yrrunens anvendelse og lydværði i nordiske runeindskrifter«. *Arkiv för nordisk filologi* 118, 211-232.
- Noreen, Adolf 1923. *Altisländische und altnorwegische Grammatik (Laut- und Flexionslehre) unter Berücksichtigung des Urnordischen. Vierte vollständig umgearbeitete Auflage*. Halle: Max Niemeyer.
- Nygaard, Marius 1865-1867. *Eddasprogets Syntax*. 2 bd. Bergen: Ed. B. Giertsen.
- Nygaard, Marius 1905. *Norrøn Syntax*. Kristiania: Aschehoug.
- ONP = *Dictionary of Old Norse Prose = Ordbog over det norrøne prosasprog*. <http://onp.ku.dk>.

- Pipping, Hugo 1905-07. *Gutalag och gutasaga*. Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur XXXIII. København.
- Rasmussen, Anders, Peter Pentz og Lisbeth Imer 2014. »Dette er en hammer«. *Skalk* 2014, nr. 4, 16-17.
- RD = Moltke, Erik 1985. *Runes and Their Origin. Denmark and Elsewhere*.
- Runologica = *Runologica. Harry Andersens udvalgte runologiske afhandlinger*, udg. af Selskab for Nordisk Filologi 1972.
- Samnordisk Runtextdatabas. Institutionen för nordiska språk, Uppsala Universitet. <http://www.nordiska.uu.se/forskn/samnord.htm>.
- Samplonius, Kees 1992. »Zum Runenstein vom Malt«. *Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik* 36, 65-91.
- Santesson, Lillemor 1989. »En blekingsk blotindskrift. En nytolkning av inledningsraderna på Stentofstenen«. *Fornvännen* 84, 221-229.
- Schulte, Michael 2006. »Die Bedeutung des Schädelfragments von Ribe für die Kürzung der älteren Runenreihe«. *Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik* 62, 3-24.
- Sjöstrand, Nils 1960. *Ny latinsk grammatik*. Lund: Gleerups.
- Skautrup, Peter 1952. »Ikast«. *Hardsyssels årbog* 46 (1952), 5-15.
- SkL = Skånske Lov.
- Sonne, Lasse Christian Arboe 2013. *Thor-kult i vikingetiden. Historiske studier i vikingetidens religion*. Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning nr. 349. Københavns Universitet: Museum Tusulanums Forlag.
- Stoklund, Marie 1994. *Malt-stenen – en revurdering. Proceedings of the Third International Symposium on Runes and Runic Inscriptions. Grindaheim, Norway, 8-12 August 1990 Runrön* 9, udg. af James E. Knirk, 179-202. Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet, Uppsala.
- Stoklund, Marie 2001. »Die Inschriften von Ribe, Hedeby und Schleswig und die Bedeutung der Schwedenherrschaft«. I Klaus Düwel, Edith Marold og Christiane Zimmermann (udg.), 111-126.
- Stoklund, Marie 2004. »The Runic Inscription on the Ribe Skull Fragment«. I *Ribe Excavations 1970-76: Volume 5* (Jutland Archaeology Society Publications 46), udg. af M. Bencard, A. Kann Rasmussen & H. Brinch Madsen, 27-42. Moesgaard: Jutland Archaeological Society.
- Stoklund, Marie 2010. »The Danish Inscriptions of the Early Viking Age and the Transition to the Younger Futhark«. John Ole Askedal, Harald Bjorvand, James E. Knirk og Otto Erlend Nordgreen (udg.): *Zentrale Probleme bei der Erforschung der älteren Runen*, 237-252. Frankfurt a. M.: Peter Lang.
- Strandberg, Mathias 2008. »On the etymology of compounded Old Icelandic Óðinn names with the second component -fǫðr«. *Scripta Islandica* 59. Isländska Sällskapetets årsbok, red af Daniel Sävborg, 93-120. Uppsala: Isländska sällskapet.
- Streitberg, Wilhelm 1965. *Die gotische Bibel*. Heidelberg: Carl Winter.
- Søndagevangelier = *Svenska Medeltidspostillor* del 8, udg. af Bertil Ejder. Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet häft. 253, Bd. 23: 8. 1983. Lund.
- Sørensen, John Kousgård 1958. *Danske bebyggelsesnavne på -sted*. Navnestudier 1, udg. af Institut for Navneforskning. København: Gad.

Thuesen, Karen 1990. *Maltstenen*. UJDS-studier 7. Universitets-Jubilæets Danske Samfund. København: Museum Tusulanums Forlag.

Vries, Jan de 1970. *Altgermanische Religionsgeschichte* I. Berlin: de Gruyter.

Wright, Joseph 1954. *Grammar of the Gothic Language*. Oxford: The Clarendon Press.

Bilag. **isi** (Køpelev-torshammer)

	uden reduktion		med konsonantreduktion		
1	is	i	is	si	1-3 med sekvensen is ('is', 'glaciers') bortfalder
2	is	e	is	se	
3	is	æ	is	sæ	
4	es	i	es	si	4 udgår fordi den lokale betydning af i ikke er relevant, og <i>es si</i> ikke giver mening
5	es	e	es	se	
6	es	æ	es	sæ	Alle hvor <i>æ</i> indgår, er varianter. 6-9 udgår.
7	æs	i	æs	si	
8	æs	e	æs	se	
9	æs	æ	æs	sæ	
10	i	si			10-12 udgår fordi den lokale betydning af i ikke er relevant
11	i	se			
12	i	sæ			
13	e	si			13 udgår; si kendes ikke
14	e	se			
15	e	sæ			15-18, jf. 6-9
16	æ	si			
17	æ	se			
18	æ	sæ			